

AKTINES

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

● ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (Γ.Β.Μ.).....	257
● ΟΙ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΙ ΝΙΚΗΤΕΣ - 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1942 (Βασ. Κ. Σταθάκη).....	260
● ΜΙΑ ΝΟΣΗΡΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (Καθηγ. Χρ. Γιαμβριά).....	263
● ΒΡΟΝΤΟΥΝ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ ΟΙ ΚΟΡΦΕΣ (ποίημα Στ. Μπολέτση).....	265
● ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΓΑΝΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ. Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ (Ιωάννη Τσέντου).....	266
● ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΕΠΟΣ, Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ Η ΣΚΕΠΗ (Νίκου Θ. Άρβανίτη).....	275
● ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΕΠΕΤΕΙΟΙ (Πανορμίτη).....	281
● ΣΧΟΛΙΑ (Βασ. Κ. Σταθάκη).....	282
● ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. Έπικοινωνίας της Χ.Ε.Ε.).....	285
● ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.....	288

ΕΤΟΣ 72ον ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2009 ΑΡΙΘ. 704

«AKTINEΣ»
Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «AKTINΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Έπιμέλεια
ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «AKTINΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἔτος 72ον ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2009 Ἀριθ. 704

ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Πολύς λόγος ἔγινε καί γίνεται γιά τήν Προστασία τῶν Προσωπικῶν Δεδομένων καί ὁ καθένας δίνει τήν ἐξήγηση ἢ ἀμφισβήτησή του. Ἐπειδή τό θέμα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἶναι ἰδιαίτερα σοβαρό καί ἀπτεται τῆς ἐλευθερίας καί ἱερότητος τοῦ προσώπου, θά πρέπει νά τό δοῦμε βαθύτερα καί οὐσιαστικώτερα. Τό γεγονός εἶναι ὅτι στό πέρασμα τῶν αἰώνων, λίγοι ἦσαν οἱ προνομιούχοι πού ἀπολάμβαναν τά δικαιώματα τοῦ πολίτη. Τά πλήθη εἶχαν ἐλάχιστα ἢ καί κανένα δικαίωμα. Ὅπως πετυχημένα ἐλέχθη, δέν ἀρκοῦσε νά εἶσαι ἄνθρωπος καί νομοταγής, γιά νά σοῦ ἀναγνωρίζουν δικαιώματα. Χωρίς νά παραγνωρίζουμε ἄλλες κατά καιροῦς διακηρύξεις γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, ὅπως τήν Διακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τοῦ 1776, τήν Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη στή Γαλλική Ἐπανάσταση τοῦ 1789 καί τήν Παγκόσμια Διακήρυξη τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τοῦ ΟΗΕ τό 1948, τήν πρώτη πανανθρώπινη διακήρυξη γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα τή βρίσκουμε στόν Χριστιανισμό. Ὁ Χριστιανισμός ἔ-

κανε τήν μεγάλη ἐπανάσταση καί στά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβῶς γιατί εἶναι ὁ πρῶτος πού ἔδωσε ἀνυπολόγιστη ἀξία στόν ἄνθρωπο, στόν κάθε ἄνθρωπο, ἀνεξάρτητα ἀπό φῶλο καί κοινωνική κατάσταση. Καί ἦταν ἐπόμενο.

Πράγματι, χωρίς πνευματική θεμελίωση, χωρίς τήν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ, χωρίς φωτισμένη χριστιανική συνείδηση, ὑπάρχει φλυαρία γιά δικαιώματα. Μέ τήν πολεμική ἐναντίον τῆς πίστεως, τήν ὑλιστική καί ἀθεϊστική θεώρηση τῆς ζωῆς, δέν θεμελιώνεται ὁ σεβασμός στόν ἄνθρωπο καί τά δικαιώματά του. Ὑπονομεύονται τά δικαιώματά του. Ἀκριβῶς γιατί ὑπονομεύεται ὁ ἄνθρωπος. Παράδειγμα ἡ δικαιοσύνη. Ἐγραφε ὁ σοφός καθηγητής τῆς νομικῆς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης: «Ἡ δικαιοσύνη προϋποθέτει πνευματική δύναμη, πνευματική θεώρηση τῆς ζωῆς. Μέ τόν ὑλισμό ὅμως, τέτοια πνευματική θεώρηση δέν μπορεῖς νά ἔχης. Γι' αὐτό καί μέ τόν ὑλισμό δέν μπορεῖ νά ὑπάρξῃ οὔτε δικαστική συνείδηση οὔτε δικαιοσύνη». Ἀλλά χωρίς τή δικαιοσύνη μποροῦν νά ὑπάρχουν ἀνθρώπινα δικαιώματα;

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Συνεπής ο Χριστιανισμός στην τοποθέτησή του ότι ο κάθε άνθρωπος έχει άπειρη αξία και επομένως η προσωπικότητά του είναι σεβαστή και απαραβίαστη, διακηρύττει την υπεροχή του ανθρώπου πάνω στην εξουσία.

Ο άνθρωπος πρέπει να σέβεται την εξουσία, έφ' όσον αυτή δεν βρίσκεται σε διάσταση με τη φωτισμένη συνείδησή του. Ξεκάθαρη η διακήρυξη του Χριστού: «**Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ**» (Ματθ. κβ' 21). Ό,τι ανήκει στον Καίσαρα θά αποδίδεται στον Καίσαρα. Καί ό,τι ανήκει στον Θεό θά προσφέρεται στον Θεό. Πάνω όμως από τον Καίσαρα είναι ο Θεός. Γι' αυτό, όταν ο Καίσαρ διεκδικη πράγματα που ανήκουν στον Θεό, τότε παραβιάζει χώρους που δεν του ανήκουν. Έτσι ο Χριστός βάζει την ελευθερία της συνειδήσεως και την πίστη στον Θεό πάρα πάνω από την κρατική εξουσία. Ισχύει έδω τό «**πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις**» (Πράξ. ε' 29). Ο Καίσαρ τότε σφετεριζόταν θεϊκά δικαιώματα. Απαιτούσε θεϊκή λατρεία. Καί τό θεωροῦσε τόσο φυσικό. Αλλά αυτό ήταν μία κατάσταση δουλική και αλλοτριωτική για τον άνθρωπο και τά δικαιώματά του. Καί μάλιστα για την θρησκευτική του ελευθερία. Καί έδω άρχίζει ή μεγάλη σύγκρουση.

Η μεγάλη επανάσταση για τον σεβασμό του ανθρώπου και των δικαιωμάτων του θά κηρυχθῇ από τους μάρτυρες του Χριστιανισμού. Έκατομμύρια ήρωικοί αγωνιστάί θά δεχθουν πρόθυμα τά πιό φρικτά βασανιστήρια και τον θάνατο, για να μήν άρνηθουν την συνείδησή τους και προδώσουν την πίστη τους.

Καί μέ τό φωτεινό τους παράδειγμα θά διακηρύξουν στους αιώνες, ότι καμμιά εξουσία και καμμιά τυραννία δεν μπορεί να διεκδικη θεϊκή λατρεία και να παραβιάξη απαραβίαστους χώρους.

Γίνεται σήμερα λόγος για τους ήρωες και μάρτυρες και αγωνιστάς των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Καί ή σκέψη πηγαίνει σε πολλούς, που θεωρούνται πρωτεργάτες. Αλλά οί πρώτοι ήρωες και μάρτυρες των δικαιωμάτων ήσαν οί μάρτυρες του Χριστιανισμού. Τότε που όλοι έσκυβαν δουλικά τό κεφάλι μπροστά στην άνεξέλεγκτη τυραννία, οί μάρτυρες όρθωναν τό άνάστημά τους, για να μαστιγώσουν την αυθαιρεσία και την βία.

«Οί μάρτυρες του Χριστιανισμού, έγραφε ο Jacques Fontaine, *ύπήρξαν οί μάρτυρες της ελευθερίας της συνειδήσεως και την επικύρωσαν μέ τον θάνατό τους μπροστά στην ολοκληρωτική έξουσία. Υπήρξαν τό κάλεσμα και ή υπόμνηση, τό σάλπισμα σε όλους, για να μή διατάση ποτέ κανείς να αγωνισθῇ σε κάθε καταπίεση, που άπειλεῖ την έσωτερική ελευθερία, την πιστότητα στίς άρχές, τό απαράγραπτο δικαίωμα της προσωπικής συνειδήσεως*».

Αυτή είναι ή ιστορική αλήθεια, που δεν πρέπει κανείς να την λησμονῇ.

* * *

Ποιά ήταν ή βασική αίτία των διωγμών; Οί Χριστιανοί ζούσαν στή νομιμότητα. Δεν ήσαν ένοχοι ποινικών παραβάσεων. Έκπληρωναν τίς υποχρεώσεις τους άπέναντι στό κράτος. Γιατί λοιπόν οί έξοντωτικοί διωγμοί; Η έξήγηση είναι άπλη:

Ἡ πολεμική εἶχε ἄλλοῦ τήν αἰτία. Οἱ διαφορές ἄρχιζαν ὅταν τό κράτος ἤθελε νά παραβιάσῃ τόν ἱερό καί ἀπαρβίαστο χώρο τῆς συνειδήσεως. Ὅταν ἐμπαινε σέ χώρους πνευματικούς, πού δέν τοῦ ἀνῆκαν. Ἄγγιζε περιοχές πού ἀπαιτοῦσαν ἀπόλυτο σεβασμό. Αὐτό δέν μπορούσε νά δεχθῇ ἡ ἀδούλωτη ψυχική εὐαισθησία τῶν Χριστιανῶν.

Τό ἴδιο ὅμως δέν μπορούσε νά δεχθῇ καί ἡ ἀδίστακτη εἰδωλολατρική αὐθαιρεσία. Καί γι' αὐτό κήρυξε τόν πόλεμο τῶν διωγμῶν. Πολεμώντας ὅμως τόν Χριστιανισμό, στήν οὐσία πολεμοῦσε τόν ἄνθρωπο καί τίς ἀξίες πού ἐκπροσωποῦσε ἡ νέα πίστη.

Ἀπό ἐδῶ ἄρχισε ἡ πιό μεγάλη σύγκρουση γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα. Καί ταυτόχρονα ἄρχισε γιά πρώτη φορά ἡ διάκριση ἀνάμεσα στόν πολίτη καί τόν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος πού δέν ὑποκύπτει στήν ἀνεξέλεγκτη κρατική αὐθαιρεσία.

Ἀλλ' ἂν οἱ μάρτυρες ἔδωσαν τήν μαρτυρία τοῦ αἵματος, γιά νά κρατήσουν ἀδούλωτη τήν ψυχή τους καί ἐλεύθερο τό φρόνημα, οἱ ἀπολογηταί τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, παρουσίαζαν ἕνα πρωτοφανές θάρρος στίς διακηρύξεις τους γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα. Αὐτοί μαζί μέ τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν οἱ ἀληθινοί πρωτεργάτες τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ἰουστίνος, ὁ Μηνούκιος Φῆλιξ καί ἄλλοι ὕψωναν ἀτρόμητοι τή φωνή τους, γιά νά διαμαρτυρηθοῦν καί νά διακηρύξουν τήν ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καί τῆς λατρείας.

Ἡ ἴδια πίστη καί τό ἴδιο πάθος γιά τήν ἰσότητα τῶν γυναικῶν καί τήν προστασία τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ποιός ὑπολόγιζε τότε τήν γυναίκα καί τό παιδί; Καί ὅμως σέ μιὰ τέτοια ἐποχή, πού οἱ λαοί εἶχαν συμφιλιωθῇ μέ τήν καταπίεση, ἐκεῖνοι βροντοφωνοῦσαν τό χριστιανικό ἀξίωμα τοῦ Παύλου: «**Οὐκ ἐν ἄρσεν καί θῆλῃ**» (Γαλ. γ' 28).

Νά ἔλθουμε στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας; Οἱ ἀγῶνες τους ἦταν μοναδικοί. Τό θάρρος τους ἀπαράμιλλο. Ὅρθωναν τό ἀνάστημά τους μπροστά στήν αὐθαιρεσία ἀπό ὅπουδήποτε κι ἂν προερχόταν. Σκοπός τους νά συμπαρασταθοῦν στόν ἄνθρωπο, μάλιστα στόν ἀδύνατο, καί νά προστατέψουν τά ἀναφαίρετα δικαιώματά του. Χρυσόστομος, Βασίλειος, Ἀθανάσιος, Ἀμβρόσιος, Ἰωάννης Ἐλεήμων καί τόσοι ἄλλοι ἀποτελοῦν τήν πρωτοπορία τῶν θαρραλέων ὑπερασπιστῶν τῶν φτωχῶν καί καταφρονεμένων. Εἶναι ἀποκαλυπτικές, ἀνάμεσα στά ἄλλα, οἱ διακηρύξεις τους γιά τόν σεβασμό τῆς προσωπικότητος καί τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος διακήρυττε πώς: «*Ἡ ἀλήθεια δέν διαδίδεται οὔτε μέ τό ξίφος οὔτε μέ τό μαχαίρι οὔτε μέ τόν στρατό οὔτε μέ τήν δύναμη τῶν ὅπλων. Δέν ἔχει ἀνάγκη παρὰ μονάχα ἀπό συνεννόηση, συμφωνία καί προοδευτική πειστικότητα*».

Αὐτό ἀναζητεῖ καί ἡ ἐποχή μας: τόν εἰλικρινῆ καί καλόπιστο διάλογο. Δυστυχῶς μερικοί προτιμοῦν τή λογομαχία ἀπό τόν διάλογο. Ἐπιλέγουν τή σύγκρουση, τήν ὁποία φυσικά ἀπεύχεται κάθε συνετός ἄνθρωπος. Καί τέτοιου εἶδους συγκρούσεις εἶναι ὅπωςδήποτε ἐπικίνδυνες ἰδιαίτερα σήμερα.

Γ.Β.Μ.

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

ΟΙ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΟΙ ΝΙΚΗΤΕΣ 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1942

Έχουν παρέλθει ήδη 18 μήνες από την αποφράδα ημέρα της 27^{ης} Απριλίου 1941, κατά την οποία μονάδες της στρατιάς του φόν Λίστ εισήλθαν στην πόλη της Αθήνας και ανύψωσαν την σημαία του άγκυλωτου σταυρου στόν βράχο της Ακροπόλεως. Ό λαός όμως της πρωτεύουσας δέν ξεχνά ότι ή 28^η Οκτωβρίου του έτους 1942 είναι ή δευτέρα επέτειος της μεγάλης ημέρας πού πριν δύο χρόνια ή Ελλάδα μεγαλούργησε στην Πίνδο καί στά Βορειοηπειρωτικά βουνά. Καί χωρίς επίσημα προγράμματα έορτασμού εθνικής επέτειου αποφάσισε αυθόρμητα νά τιμήσει την ημέρα αυτήν καί νά αποτίσει φόρον τιμής στους νεκρούς πού έπεσαν άμυνόμενοι του πατρίου εδάφους.

Όταν ύπάρχει πίστη ακόμη καί άπλοι άνθρωποι καί ταπεινά χέρια μπορούν νά κάνουν πράξεις εθνικού μεγαλείου. Έτσι λοιπόν την παραμονή της ημέρας πού επιτέθηκε ό Μουσολίνι κατά της χώρας μας οί άνάπηροι του πολέμου μέ τους νέους όλων των εθνικών οργανώσεων έπήγαν στό πεδίον του Άρεως στεφάνωσαν τά αγάλματα των Ηρώων του 1821, άκουσαν πατριωτικές όμιλίες καί έψαλαν τόν Έθνικόν Ύμνον. Εκείνη την στιγμή τους έξωσαν οί ιταλοί καί πυροβόλησαν στόν άέρα γιά νά τους διαλύσουν. Καθώς δέ έσκόρπιζαν έριξαν καί κατά του πλήθους καί έτραυμάτισαν δύο παιδιά. Ό

κόσμος έφυγε γιά νά μαζευθει άργότερα στά Έξάρχεια. Εκεί τους έκτύπησαν μέ τους ύποκοπάνους των όπλων τους οί καραμπινιέροι, έσπασαν κάμποσα κεφάλια καί επέτυχαν νά διώξουν τους διαδηλωτές. Μά όχι γιά πολλήν ώρα. Ός τό άπόγευμα διαλύονταν οί νέοι καί ξανάσμιγαν πάλι, ψάλλοντες πατριωτικά τραγούδια, ένώ τά παράθυρα των σπιτιών άνοιγαν καί έβγαιναν οί νοικοκυρές καί τους χειροκροτούσαν.

Όλη την νύχτα οί νέοι των εθνικών οργανώσεων γράφουν στους τοίχους συνθήματα καί τό πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου ήταν γεμάτοι από «Όχι», «θάνατος στους κατακτητές», «Σας νικήσαμε». Ψηλά στίς κορυφές των δένδρων έστησαν οί φοιτητές σημαίες καί τοιχοκόλλησαν στά κέντρα προκηρύξεις.

Οί Ιταλοί διέταξαν γενική έπιφυλακή, φρούρησαν τίς διοικήσεις τους, έφεραν στίς πλατείες άρματα μάχης, περιέτρεχαν την πόλη μέ μηχανοκίνητες φάλαγγες καί πυροβολικό. Μέ μιά λέξη στρατοκρατία. Ός τίς δέκα ή ώρα τό πρωί τόση ήταν ή νέκρα στην Αθήνα, πού φαντάσθηκαν οί κατακτητές πώς είχαν δαμάσει τους πολίτες. Άλλά στίς δέκα ή ώρα ακριβώς έγιναν τελετές στά ύπουργεία, τίς τράπεζες, στά νοσοκομεία, στά σχολεία, είπαν λίγα λόγια καί τηρήθηκε ένός λεπτού σιγή γιά τους τιμημένους νεκρούς του πολέμου. Μετά

τίς απλές αυτές πράξεις ξαφνικά χύνεται μελίσσι ο λαός στους δρόμους. Στίς 10.30 π.μ. τά σημεῖα συγκεντρώσεως Κολωνάκι, Καπνικαρέα, Δημοπρατήριο, Πανεπιστήμιο, ὁδός Σίνα μαυρίζουν διὰ μιᾶς ἀπό τόν συνωστισμό. Ἀπό ἐκεῖ κινοῦνται πρὸς τὸ μνημεῖο τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτη. Προπορεύονται καροτσάκια μέ ἀναπήρους πολέμου καὶ ἐλληνικές σημαῖες. Ἀπὸ χιλιάδες στόματα ἀντηχεῖ ὁ ὕμνος «χαῖρε, ὦ χαῖρε, ἐλευθεριά!».

Πρὶν φθάσουν στὸ Μνημεῖο οἱ Ἴταλοὶ τοὺς ἐπιτίθενται καὶ ἐπειδὴ οἱ τραυματίες τῆς Ἀλβανίας, πού περιφρονοῦν τοὺς «κοκορόφτερους», ἀρροπλίζουν μερικούς πού προσπάθησαν νὰ τοὺς σταματήσουν μέ προτεταμένα τά ὅπλα ὁ ἐπικεφαλῆς ἱταλὸς ἀξιωματικός διατάζει νὰ πυροβολήσουν μέσ τὰ ὅλα.

Γιὰ μιὰ στιγμή χαλαρώνει ἡ διαδήλωση, μὰ σύντομα οἱ πιὸ θαρρετοὶ ἀνασυγκροτοῦνται καὶ ἔλκουν τὴν μάζα κοντά τους. Εἶναι συγκινητικό νὰ βλέπεις κάτι μαυροφόρες γυναῖκες πού εἶχαν χάσει τὰ παιδιά τους στὸ μέτωπο τῆς Ἀλβανίας, καὶ δέν ἤξεραν ἄλλον τάφο παρὰ τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου τὸ μνημεῖο νὰ περνοῦν ἀπτόητες ἀνάμεσα στίς γραμμές τῶν τυράννων, γιὰ νὰ καταθέσουν τὰ φτωχικά τους λουλούδια στὴν ἄκρῃ τοῦ μνημείου.

Τόσο ἦταν τὸ πείσμα τοῦ πλήθους ὥστε νὰ ἀναγκάζονται οἱ φασίστες νὰ κάνουν ἐπέλαση μέ ἱππικὸ τὸ ὁποῖο σπαθίζει ἀλύπητα. Ἀνάβει πόλεμος στοὺς δρόμους μέ τοὺς ἀόπλους ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ καὶ τοὺς ἔφιππους ἱταλοὺς ἀπὸ τὴν ἄλλῃ. Ἄδοξος πόλεμος πού ὁδηγεῖ πολλοὺς Ἀθηναίους στὰ νοσοκομεῖα, πολλοὺς στὴ φυλακὴ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαρδιώνει τὸ μέγα πλῆθος.

Πέραν ἀπὸ αυτές τίς ἐθνικιστικές ἐορταστικές ἐξάρσεις ἐν μέσω τριπλῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς ὑπῆρξαν καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις ἀντιστασιακοῦ χαρακτήρα στίς ὁποῖες συμμετεῖχε ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ.

Στὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1943 ἀκούσθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ὅτι οἱ Γερμανοὶ πιέζουν τὴν κατοχικὴ κυβέρνηση Λογοθετόπουλου νὰ κηρύξει πολιτικὴ ἐπιστράτευση γιὰ νὰ συγκεντρώσει ἐργάτες γιὰ τὴν Γερμανία, προκειμένου νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ σύνολο τῆς γερμανικῆς νεολαίας τὸ ὁποῖο ὁ Χίτλερ εἶχε παρατάξει στὰ διάφορα πολεμικά μέτωπα καὶ εἶχε ἀνάγκη ἐργατικῶν χερῶν γιὰ τὴν πολεμικὴ του βιομηχανία. Γιὰ τόν σκοπὸν αὐτόν οἱ χιτλερικοὶ εἶχαν καταρτίσει πρόγραμμα νὰ ἀποσταλοῦν ἀπὸ τίς κατεχόμενες ἀπὸ τοὺς γερμανοὺς χώρες τεχνικὸ καὶ ἐργατικὸ προσωπικὸ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἐπέτυχαν ἀπὸ ἄλλα κράτη. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα δέν εἶχε πάει σχεδόν οὔτε ἓνας ἐργάτης στὴν Γερμανία, παρ' ὅλο πού ἔδιναν ὑποσχέσεις στοὺς πεινασμένους ἀνέργους νὰ τοὺς παράσχουν μεγάλες ἀμοιβές καὶ τρῶφιμα γιὰ τίς οἰκογένειες πού θὰ ἄφηναν πίσω στὴν πατρίδα. Τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστράτευση τὴν ἀνήγγειλε 23 Φεβρουαρίου ἡ γερμανικὴ ἐφημερίδα «Νέα γιὰ τὴν Ἑλλάδα». Ὁ κατοχικὸς ὑπουργὸς Ἐργασίας προσπάθησε νὰ θολώσει τὰ νερὰ λέγοντας ὅτι τὸ μέτρο δέν πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθεῖ, μὰ οἱ Γερμανοὶ ἔστειλαν αὐθημερόν τὸ διάταγμα καὶ δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Ἀμέσως ἐγινε σύσκεψη τῶν Ὁργανώσεων καὶ τὴν ἐπομένη τὸ πρῶνι πραγματοποιήθηκαν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σέ ὅλες τίς συνοικίες. Μέσα σέ μιὰ ὥρα πλῆθος ἀνθρώπων κατέβηκε

από τὰ προάστεια μέ ἐπιγραφές: «Κάτω ἡ πολιτική ἐπιστράτευση» καί ἔσμιξε στήν λεωφόρο Πανεπιστημίου. Ἀπό ἐκεῖ τράβηξαν στά Παλαιά Ἀνάκτορα προκειμένου νά δώσουν διαμαρτυρία στόν Πρωθυπουργό, μά ἡ φρουρά προσπάθησε νά τούς ἐμποδίσει, ἀλλά τελικά εἰσόρμησαν στό πολιτικό γραφεῖο προκειμένου νά ἐκφράσουν τήν ἀντίθεσή τους στά σχέδια τῶν Γερμανῶν.

Τό κατοχικό Ὑπουργεῖο Ἐργασίας, εἶχε καταρτίσει καταλόγους μέ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων τεχνικῶν καί ἐργατῶν πού ἐπρόκειτο νά ἐπιστρατευθοῦν γιά τά γερμανικά ἐργοστάσια. Οἱ πῖο μαχητικοί διαδηλωτές ἀπώθησαν τήν ἰταλική φρουρά πού ἐφύλασε τήν εἴσοδο τοῦ ὑπουργείου καί εἰσῆλθαν σέ αὐτό καί ἔκαψαν τούς καταλόγους, αὐτούς.

Ὑστερα ἀπό τίς ἐξεγέρσεις αὐτές καί τό αἵματοκύλισμα οἱ Γερμανοί παρητήθηκαν ἀπό τό πρόγραμμα τους νά ἀποστείλουν Ἑλλήνες ἐργάτες στή χώρα τους.

Ἄλλος λόγος ἐθνικός γιά τήν κινητοποίηση τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας στά χρόνια αὐτά τῆς κατοχῆς ἦταν ἡ παρουσία τῶν Βουλγάρων στά ἑλληνικά ἐδάφη τῆς Μακεδονίας, πέραν τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνα στήν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Αὐτό ἀποκορύφωσε τήν ὀργή τοῦ λαοῦ. Στίς 13 Ἰουλίου — ἡμέρα πένθους — ἔγινε ἡ πρώτη λαϊκή διαμαρτυρία. Καί στίς 22 Ἰουλίου 1943 μεγάλα μαχητικά συλλαλητήρια στήν Ἀθήνα. Ἔως ἑκατό χιλιάδες λαός κατέβηκε στούς δρόμους. Ὅλα τά μαγαζιά, τά δημόσια καταστήματα, οἱ τράπεζες ἔκλεισαν. Μαχητικές διαδηλώσεις ἔγιναν σέ κεντρικά σημεῖα τῆς πόλεως. Οἱ Γερμανοί καί οἱ Ἴταλοι ἔκαναν χρήση τῶν ὅπλων καί ἐκτύπησαν τούς διαδηλωτές. Σκοτώθηκαν 22 Ἑλλήνες καί πολλοί

τραυματίσθηκαν. Κάτω ἀπό αὐτήν τήν πίεση ὁ πληρεξούσιος τοῦ Γ' Ράιχ Altenburg διαβεβαίωσε τήν κατοχική κυβέρνηση, τόν Ἰ. Ράλλη καί τόν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό ὅτι ἡ εἴσοδος τῶν Βουλγαρικῶν στρατευμάτων στήν Κεντρική Μακεδονία οὐδεμία πολιτική συνέπεια μπορεῖ νά ἔχει στό μέλλον, καθ' ὅσον ὑπαγορεύθηκε ἀπό καθαρά στρατιωτικούς λόγους καί κατ' οὐδένα τρόπο πρόκειται νά θίξει τά κυριαρχικά δικαιώματα τῆς Ἑλλάδας στά ἐδάφη αὐτά.

Στίς 15 Ὀκτωβρίου 1943 ὑπεβλήθη στόν Altenburg νέα διαμαρτυρία ὑπογραφομένη ἐκτός ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο καί ἀπό τούς πρυτάνεις καί ἀντιπρυτάνεις τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῆς χώρας, τόν πρόεδρο τῆς Ἀκαδημίας, τούς προέδρους τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐπιμελητηρίων καί τῆς Γ.Σ.Ε.Ε. ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἑλλάδας ἐπὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Τό δράμα τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Βορρᾶ δέν ἔμελλε νά τελειώσει μέ τίς διαμαρτυρίες. Τό πλήρωμα τοῦ χρόνου θά ἔλθει ἀργότερα μέ τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας.

Οἱ νεκροί τῶν διαδηλώσεων αὐτῶν στά χρόνια αὐτά ἐστήριξαν τό ἠθικό τῶν ἀνθισταμένων Ἑλλήνων, τά δέ συγκεκριμένα αὐτά γεγονότα πού ἀναφέρθηκαν προηγουμένως εἶναι ἐκφράσεις ἐνωτικοῦ καί ἀγωνιστικοῦ πνεύματος πού διεῖπε τόν λαό μας στά χρόνια τῆς κατοχῆς, τό ὅποιο δυστυχῶς δέν διατηρήθηκε στήν συνέχεια γιά νά ἀκολουθήσουν τόν ἐπόμενο χρόνο (1944) οἱ ἀνταρσίες τοῦ στρατοῦ καί τοῦ ναυτικοῦ στήν Μέση Ἀνατολή καί τό κομμουνιστικό κίνημα στήν Ἀθήνα τόν Δεκέμβριο τοῦ 1944.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΝΟΣΗΡΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μέ κατάπληξη διαβάσαμε στόν ήμερ-
ρησιο τύπο, τόν 'Ιούλιο («Η ΚΑΘΗΜΕ-
ΡΙΝΗ» 16.7.2009), γιά έναν άρκετά
σεβαστό άριθμό ΤΕΙ τής περιφέρειας,
γιά τήν ακρίβεια 43 ΤΕΙ, τά όποια,
όπως τά χαρακτηρίζει τό δημοσίευμα,
είναι στά «άξήτητα». Δηλαδή, δέν τά
προτιμούν οί ύποψήφιοι γιά άνώτερες
ή άνώτατες σπουδές καί έτσι αυτά είχαν
τό 2008 άριθμό έπιτυχόντων πού κυ-
μαινόταν από 0 έως 70 (άκραία νού-
μερα), μέ μέσον όρο 17,4. Συνήθης κα-
τάσταση: 3 ή 4 ή 8 έπιτυχόντες, σέ
διαθέσιμες άντίστοιχα θέσεις: 350, 270
καί 200. Συνολικά τό 2008 πέτυχαν,
στά 43 άναφερόμενα ΤΕΙ, 749 άπόφοι-
τοι λυκείου, μέ προσφερόμενες θέσεις
10.530! Άλλά καί τά προσφάτως άνα-
κοινωθέντα άποτελέσματα τών πανελλη-
νίων εξετάσεων τοῦ 2009, δείχνουν ά-
νάλογη κατάσταση. Ένδεικτικώς άνα-
φέρουμε ότι, σέ 3 ΤΕΙ δέν πέτυχε κα-
νείς ύποψήφιος καί σέ 31 ΤΕΙ οί έπι-
τυχόντες είναι σέ άριθμό λιγότεροι από
10. Συνολικά, 19.800 θέσεις στά ΤΕΙ
είναι κενές.

Τέτοια άπαξίωση τής προσφερόμενης
άπό τό Κράτος δωρεάν εξειδικευμένης
γνώσης, μόνο έντονη άνησυχία προκαλεί
στόν καθένα από έμάς. Ύποθέτουμε ό-
τι, τό γεγονός αυτό, θά έχει προβλημα-
τίσει τούς άρμοδίους παράγοντες τοῦ
Ύπ. Παιδείας. Δέν είναι δυνατόν, 43
Έκπαιδευτικά Ίδρύματα, γιά τά όποια

δαπανήθηκαν μεγάλα ποσά γιά τήν ΐρ-
δυσή των καί τήν έν συνεχεία λειτουρ-
γία των, νά μήν έχουν σπουδαστές.
Κάποια μεγάλα λάθη έγιναν στόν προ-
γραμματισμό ίδρύσεως των. Είναι γνω-
στό σέ όλους ότι, πολλά ΤΕΙ ιδρύθη-
καν, γιά νά ικανοποιήσουν πολιτικές
σκοπιμότητες τοπικῶν παραγόντων καί
έπί πλέον νά ένισχύσουν τήν οίκονομι-
κή δραστηριότητα τής περιφέρειας. Ή
λογική όμως αυτή ύποβιβάζει τούς σκο-
πούς καί τή φιλοσοφία παροχής γνώσης
άνώτερου επιπέδου, στό όλο σύστημα
Παιδείας στήν Έλλάδα. Δυστυχώς ό-
μως, οί παράγοντες τής Πολιτείας, μέ-
χρι τώρα, δέν έχουν δώσει άποδείξεις
πραγματικῶς ένδιαφέροντος, γιά τά θέ-
ματα Παιδείας. Ποιές σωστές, άραγε,
λύσεις θά δώσουν στό θέμα τών ΤΕΙ
πού είναι στά «άξήτητα»; Καί δέν είναι
λίγα αυτά σέ άριθμό.

Τό όλον θέμα βέβαια, πάσχει άπό τή
βάση του. Όταν ή δευτεροβάθμια εκ-
παίδευση έχασε, έδῶ καί πολλά χρόνια,
τόν προσανατολισμό της καί τό Λύκειο
κατάντησε νά εξελιχθεῖ σέ ένα κρατικό
φροντιστήριο, τό όποιο σέ συνδυασμό
μέ τά ιδιωτικά φροντιστήρια, εξειδι-
κεύει τήν παρεχόμενη γνώση σέ όρισμέ-
νους μόνον τομείς μαθημάτων, τί περι-
μένουμε άπό τήν μαθητιώσα νεολαία νά
κρίνει καί νά σκεφθεῖ γιά τό μέλλον
της. Όλοι προχωρούν πρὸς μία κατεύ-
θυνση: άνώτατες σπουδές. Διότι, έτσι

κάνουν όλοι. Λίγοι είναι εκείνοι που συνειδητά ξέρουν γιατί επιλέγουν να σπουδάσουν μία συγκεκριμένη επιστήμη. Η πλειοψηφία των μαθητών του Λυκείου, δηλώνουν (ποντάρουν) σε διάφορες Σχολές ή Τμήματα ΑΕΙ και στην ανάγκη και ΤΕΙ, με όποιο αποτέλεσμα τους φέρει ή τύχη. Τελικά, πολλοί υποψήφιοι δεν είναι ικανοποιημένοι από τό αποτέλεσμα των πανελληνίων εξετάσεων και ή εγκαταλείπουν τις σπουδές ή εγγράφονται στα ιδιωτικά Κολλέγια, ή όσοι έχουν την οικονομική δυνατότητα, πηγαίνουν στο εξωτερικό για σπουδές. Βέβαια, ή άλλη πλευρά του προβλήματος είναι, οι γονείς, οι όποιοι αγωνιούν και «στενάζουν» οικονομικά, για να επιτύχουν τά παιδιά τους σε κάποιο ΑΕΙ ή ΤΕΙ και να τά καμαρώσουν αργότερα με ένα πτυχίο στο χέρι. Είναι πολύ φυσικό αυτό, να θυσιάζονται δηλαδή οι γονείς για την πρόοδο των παιδιών των. Όμως, πολλοί γονείς αγνοούν, τί δυνατότητες άνωτάτων σπουδών προσφέρονται από τά Πανεπιστημιακά Τμήματα της χώρας μας, τά όποια άς μή ξεχνοϋμε υπερβαίνουν σε άριθμό τά 200. Έτσι λοιπόν, δεν μπορούν να εκτιμήσουν αν είναι προς τό καλό της μελλοντικής σταδιοδρομίας των παιδιών των, ή επιλογή για σπουδές κάποιου Πανεπιστημιακού Τμήματος ή κάποιου ΤΕΙ. Έμπιστεύονται στην επιλογή των παιδιών των, τά όποια και αυτά δεν ξέρουν καλά καλά τί πρόκειται να σπουδάσουν επιτυχάνοντας σε ένα από τά Πανεπιστημιακά Τμήματα ή σε κάποιο Τμήμα ενός ΤΕΙ. Πολύ περισσότερο αγνοούν, παίρνοντας τό πτυχίο, τί δυνατότητες υπάρχουν στην αγορά εργασίας.

Τά παραπάνω, συνιστούν ένα ήθικό-κοινωνικό πρόβλημα, για τό όποιο ή Πολιτεία με τους έκάστοτε ιθύνοντες στα της Παιδείας, θά έπρεπε να τό έχει μελετήσει. Όχι να ιδρύει Πανεπιστημιακά Τμήματα και ΤΕΙ σε όλη την επικράτεια, χωρίς μελέτη και προγραμματισμό μελλοντικής βιοσιμότητας και επαγγελματικής καταξίωσης των πτυχιούχων.

Πώς και που θά διοχετευθεί τό δυναμικό της νεολαίας μας, για την πρόοδο και τό καλό αυτού του τόπου; Η μόνη λύση δηλαδή, είναι ή άπόκτηση ενός πτυχίου; Και μετά τί γίνεται; Ό νέος και ή νέα έχουν αξιώσεις, είναι πτυχιούχοι άνωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Που θά αξιοποιήσουν τις άποκτηθείσες γνώσεις;

Μπορεί και να ακούσουν από κάποιον, «παιδί μου ποιός σε συμβούλεψε και σπούδασες αυτή την επιστήμη ή αυτή την ειδικότητα; Δεν βλέπεις ότι, είναι χιλιάδες οι άδιόριστοι»; ή «ή ειδικότητα που σπούδασες δεν έχει ζήτηση στην αγορά»; Είναι αλήθεια ότι, αν υπήρχε ή σωστή και κατάλληλη ένημέρωση, εκ μέρους της Πολιτείας, των νέων μας, κατά τή διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για τις δυνατότητες μελλοντικής άπασχολήσεως των στον εργασιακό τομέα και της εξέλιξης των μέσα στις κοινωνικές δομές της σημερινής ελληνικής κοινωνίας, πολλοί νέοι και νέες, θά είχαν άλλες διαφορετικές επιλογές σπουδών και μέσων κατάρτισμού. Μαζί με τους γονείς και τή σωστή ένημέρωση, τά παιδιά θά έβαζαν κάτω και θά υπολόγιζαν, τά χρόνια που χρειάζονται μέχρι την άπόκτηση του πτυχίου, καθώς και τά έξοδα για

τό χρονικό διάστημα σπουδών καί θά ἔβλεπαν ἄν ἄξιζαν αὐτές οἱ θυσίες, συγκρινόμενες μέ τήν ἀξία τοῦ πτυχίου, γιά τίς δυνατότητες σωστῆς καί ἀποδο-
τικῆς ἀξιοποιήσεώς του. Παράλληλα, μέ ὀρθολογικά κριτήρια καί κατάλληλη ἐ-
νημέρωση ἀπό τήν Πολιτεία, θά διοχε-
τεύονταν οἱ πνευματικές δυνάμεις τῶν
νέων, πρὸς κατευθύνσεις ταιριαστές
πρὸς τόν χαρακτήρα των, πού θά ἔξα-
σφάλιζαν ἐπιτυχία στή ζωή των.

Ὅλα ὁμῶς αὐτά, προϋποθέτουν κοι-
νωνία μέ πνευματικό ὑπόβαθρο ἀνεβα-
σμένο. Μέ σεβασμό καί ὑπευθυνότητα
ἀπέναντι στή νεολαία μας, πού ἀποτελεῖ
τό μέλλον τῆς χώρας μας.

Τελευταῖα, μέ τή συγκρότηση τοῦ
Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας καί Δευτε-
ροβάθμιας Ἐκπαίδευσης ὑπὸ τήν προε-
δρία τοῦ Ὁμότιμου Καθηγητῆ τοῦ Πα-
νεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γωργίου Μπα-
μπινιώτη, ὁ ὁποῖος τυγχάνει γενικῆς ἀ-
ναγνωρίσεως, ἐλπίζουμε νά διατυπω-
θοῦν σωστές καί ἐφαρμόσιμες εἰσηγή-
σεις ὥστε, νά ἀλλάξει ὅλο τό ἀπαρχαι-
ωμένο καί καταστρεπτικό σύστημα ἐκ-
παίδευσης τῶν νέων τῆς χώρας μας. Ἡ
κατάσταση ἔχει φθάσει στό ἀπροχώρητο
καί δέν παίρνει ἄλλη ἀναβολή.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ,

Ὁμότιμος Καθηγητῆς

Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΒΡΟΝΤΟΥΝ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ ΟΙ ΚΟΡΦΕΣ

Στὴν 28η Ὀκτωβρίου 1940

Βροντοῦν τῆς Πίνδου οἱ κορφές
κι ἀντιλαλοῦν τὰ καταράχια,
πλαγιές βογγοῦν, σπηλιές καί βράχια
κι ὥς τ' ἄστρα φτάνουν οἱ φωτιές.

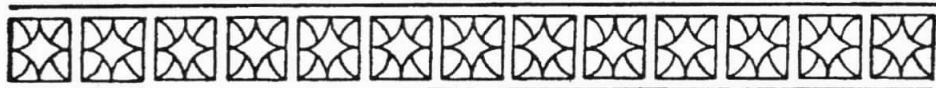
Καί τῶν Ἑλλήνων τὰ παιδιά
σάν ἀετοὶ χυμοῦν στή μάχη.
Κάθε κορφή κι ἀετοράχη
φωτίζει τώρα ἡ λευτεριά.

.....

Στρατοὶ βαρβάρων δέν πατοῦν·
φουσατ' ἄν εἶν' κι ἄν εἶναι πλήθη,
τά γρανιτένια μας τὰ στήθη
στέκουν φραγμοὶ καί τούς κρατοῦν.

.....

ΣΤ. ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΓΑΝΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ Η ΤΥΧΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Α'

Ἡ πρόσφατη ἀντιδικία τοῦ σκηνοθέτη Κώστα Γαβρᾶ μέ τή διοίκηση τοῦ νέου Μουσείου τῆς Ἀκρόπολης ἔφερε στήν ἐπικαιρότητα τό θέμα τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μνημείων μετά τήν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ. Σέ αὐτό τό πλαίσιο, διατυπώθηκαν σοβαρότατες κατηγορίες κατά τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖτες μάλιστα ἐμφανίσθηκαν περίπου ὡς ἀναντίρρητη ἱστορική ἀλήθεια. Οἱ κατηγορίες εἶναι σαφεῖς: Οἱ χριστιανοί ἐμφανίζονται νά ἔχουν σπάσει ἀγάλματα, νά ἔχουν γκρεμίσει ναοὺς, νά ἔχουν πυρπολήσει καί λειηλατήσει τά ἀρχαῖα ἱερά, νά ἔχουν ἐπιδειῖξει μία πρωτοφανῆ περιφρόνηση γιά τή μοναδική ἀξία τῶν καί τῶσων μνημείων. Ἡ συστηματική καταστροφή τῶν ἀρχαίων μνημείων ἐμφανίζεται νά ἀποδεικνύει περίτρανα τήν ἱστορική σύγκρουση ἐλληνισμοῦ καί χριστιανισμοῦ, καί πείθει ὅτι ἐλληνισμός καί χριστιανισμός εἶναι στήν πραγματικότητα στοιχεῖα ἐκ φύσεως ἀντιφατικά καί πολέμια. Καί τό χειρότερο, τό ἔγκλημα τοῦ χριστιανισμοῦ δέν φαίνεται νά εἶναι ἀπλῶς καί μόνον ἓνα ἔγκλημα σέ βάρος τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀλλά κάτι πολύ σοβαρώτερο: ἓνα ἔγκλημα σέ βάρος τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ θρησκεία τῶν πεπαιδευμένων καί ἡ θρησκεία τῶν ἀπαιδευτῶν

Πρὶν περάσουμε στό κυρίως θέμα μας, τήν τύχη τῶν ἀρχαίων μνημείων κατά τήν περίοδο τῆς μετάβασης ἀπό τόν παγανισμό στόν χριστιανισμό, δέν μποροῦμε παρά νά παρατηρήσουμε μέ θλίψη ὅτι ἡ εἰκόνα πού ἔχουμε γιά τήν ἐπίμαχη περίοδο εἶναι συχνά τραγικά παραμορφωμένη ἀπό ὑπεραπλουστευτικές σχηματοποιήσεις, ἰδεοληψίες καί μύθους, πού ἐκλαμβάνονται ὡς αὐτονόητη ἱστορική πραγματικότητα. Ἡ ἀναφορά σέ μία τέτοια παραμορφωτική σχηματοποίηση ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν κατανόηση τῆς ἐπίμαχης περιόδου.

Συνήθως θεωροῦμε ὡς δεδομένο ὅτι οἱ τελευταῖοι πιστοί τοῦ ἀρχαίου θρησκευήματος πρέπει νά ἀναζητηθοῦν σέ κάποιους κύκλους διανοουμένων, σέ ρομαντικούς φιλοσόφους ἢ ἄλλους πνευματικούς ἀνθρώπους, πού ἀρνοῦνταν νά δεχθοῦν ὅτι ἡ συνυφασμένη μέ τόν ὑπέρλαμπρο πολιτισμό τοῦ παρελθόντος θρησκεία ἦταν πλέον νεκρή. Στά μάτια αὐτῶν, ὁ χριστιανισμός δέν ἦταν παρά μιά ἀφελής πίστη τῶν ἀπαιδευτῶν καί ἀμαθῶν.

Ὅσο αὐτονόητα καί ἂν μοιάζουν τά παραπάνω, ἡ ἱστορική ἀλήθεια εἶναι πολύ διαφορετική. Τό ἴδιο τό ἱστορικό προσωνύμιο τῆς εἰδωλολατρίας ἀποκα-

λύπτει τήν ιστορική αλήθεια. Πιό συγκεκριμένα, σέ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορα Οὐαλεντινιανοῦ μέ ἡμερομηνία τήν 17^η Φεβρουαρίου 370⁽¹⁾, ἡ εἰδωλολατρία ἀποκλήθηκε γιά πρώτη φορὰ θρησκεία τῶν «paganorum», καί στό ἐξῆς ἐπικράτησε νά ὀνομάζεται «παγανισμός». Αὕτη ἡ νέα ὀνομασία σηματοδοτεῖ μία μεγάλη στροφή: ἡ λέξη «paganus» στή λατινική σημαίνει τοὺς χωρικοὺς· ἄρα, «paganismus» ἢ θρησκεία τῶν «paganorum» σημαίνει «θρησκεία τῶν χωρικῶν».

Οἱ ὑποδηλώσεις αὐτῆς τῆς ὀνομασίας ἀποκαλύπτουν τήν πλάνη στήν ὁποία συνήθως βρισκόμαστε. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Robert Browning, ὁ χριστιανισμός κατά τοὺς πρώτους τρεῖς αἰῶνες τῆς υπάρξεώς του ἦταν μία κατά βάσιν «ἀστική» θρησκεία, ἡ ὁποία ἐξαπλωνόταν ἀπὸ πόλη σέ πόλη παρακάμπτοντας τήν ἐνδιάμεση ὑπαιθρο, μέ ἀποτέλεσμα τὸν τέταρτο αἰῶνα μεγάλο μέρος τῆς ὑπαίθρου νά βρίσκεται ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ τὸν χριστιανισμό⁽²⁾. Κατά τήν Ἀναστασία Βακαλοῦδη, ἐξ ἄλλου, ἡ ὀνομασία «παγανισμός» ὑποδηλώνει πὼς ἡ «θρησκεία τῶν χωρικῶν» στερεῖτο πλέον ἐ-

πίσημης ὑπόστασης⁽³⁾. Τό πιό σημαντικό ὅμως δέν εἶναι αὐτό. Τό πιό σημαντικό εἶναι ὅτι αὕτη ἡ νέα ὀνομασία σηματοδοτεῖ μία ραγδαία ἀντιστροφή τῆς παλαιᾶς σχέσεως ἀνάμεσα στὸν χριστιανισμό καί τὸν παλαιό κόσμο. Παλαιότερα, δηλαδή, οἱ μορφωμένοι ἐθνικοὶ πράγματι ἐβλεπαν τὸν χριστιανισμό ὡς μιὰ ἀφελῆ καί δεισιδαίμονα πίστη τῶν ἀπαιδευτῶν καί τῶν ἀμαθῶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ τετάρτου αἰῶνα καί ἐξῆς, ἀντίθετα, εἶναι πλέον οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ βλέπουν τήν εἰδωλολατρία ὡς μιὰ ἀφελῆ καί δεισιδαίμονα θρησκεία τῶν χωρικῶν καί τῶν ἀπαιδευτῶν, οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας καί τοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ σχηματοποιήσεις εἶναι συνήθως ὑπεραπλουστευτικές καί βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τήν ἀλήθεια. Ἄν ὅμως, παρὰ ταῦτα, ἔπρεπε ὅπωςδῆποτε νά δοῦμε τὴ σύγκρουση χριστιανισμοῦ καί παγανισμοῦ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνα καί ἐξῆς ὡς σύγκρουση μιᾶς θρησκείας πεπαιδευμένων καί μιᾶς θρησκείας ἀπαιδευτῶν, τότε θὰ ἦταν πολὺ πιό κοντὰ στήν ἀλήθεια νά δοῦμε τὸν χριστιανισμό ὡς θρησκεία τῶν πεπαιδευμένων, καί τὸν παγανισμό ὡς θρησκεία τῶν ἀπαιδευτῶν.

Τὰ παραπάνω ἀρκοῦν, ἂν μὴ τι ἄλλο, νά μᾶς κάνουν νά εἴμαστε πολὺ προσεκτικοὶ στὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο βλέπουμε τὴ σύγκρουση χριστιανισμοῦ καί παγανισμοῦ, ὥστε νά ἀποφύγουμε νά ἐγκλωβισθοῦμε σέ ὑπεραπλουστευτι-

(1) *Codex Theodosianus*, eds Theodor Mommsen καί Paulus M. Meyer, Weidmann, Berlin 1905, vol. I 2, σελ. 840-1, XVI, 2, 18.1-5 (370 Febr. 17): «IDEM AA. AD CLAUDIUM PRO (CONSULEM) AFRIC (AE). Qua, ultimo tempore divi Contanti sententiam fuisse claruerit, valeat, nec ea in adsimulatione aliqua convalescent, quae tunc decreta vel facta sunt, cum paganorum animi contra sanctissimam legem quibusdam sunt depravationibus excitati. DAT. XIII KAL. MART. TREV (IRIS) VAL (ENTINII) ANO ET VALENTE AA. CONSS».

(2) Robert Browning. *The emperor Julian*, Weidenfeld and Nicolson, London 1976, σελ. 160.

(3) Ἀναστασίας Δ. Βακαλοῦδη, *Ἡ μαγεία ὡς κοινωνικὸ φαινόμενο στὸ πρῶμο Βυζάντιο (4^{ος}-7^{ος} μ.Χ. αἰ.)*, Ἐκδόσεις Ἐνάλιος, Ἀθήνα 2001, σελ. 87.

κές και παραμορφωτικές της ιστορικής αλήθειας σχηματοποιήσεις. Έπιδεικνύοντας λοιπόν τή δέουσα προσοχή, θά δοῦμε ἀκολούθως: α) τό θέμα τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό τοὺς χριστιανούς, καί β) τό θέμα τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων ἱερῶν κατὰ τή μετάβαση ἀπό τόν παγανισμό στόν χριστιανισμό.

Ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων στά χέρια τῶν χριστιανῶν

Τό θέμα τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει καί ἄλλες φορές στό παρελθόν⁽⁴⁾, καί ἔτσι μοιραῖα θά ἐπαναλάβουμε ἐδῶ καί ἐπισημάνσεις πού ἔχουμε ἤδη κάνει. Ὡς μᾶς συγχωρεθοῦν αὐτές οἱ ἐπαναλήψεις. Ὡστόσο, ὅπως διαβάζουμε στόν Στοβαῖο, καί ὁ Σωκράτης, ὅταν κάποτε ὁ σοφιστής Ἰππίας τοῦ παρατήρησε σιωπτικά ὅτι ἔλεγε τά ἴδια καί τά ἴδια, ἀπάντησε ὅτι δέν ἔλεγε ἀπλῶς τά ἴδια, ἀλλά καί γιά τά ἴδια πράγματα, καί τόν ρώτησε ἂν ἐκεῖνος ἔδινε διαφορετική ἀπάντηση, κάθε φορά πού τόν ρωτοῦσαν ἂν δύο φορές τό πέντε κάνει δέκα...⁽⁵⁾.

Ἔστω λοιπόν τό ἐρώτημα ἐάν κατὰ τό πέρασμα ἀπό τόν παγανισμό στόν χριστιανισμό ὑπῆρξαν περιπτώσεις σκόπιμης καταστροφῆς ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό χριστιανούς. Ἀκόμη καί ἂν δέν εἴχαμε καμμία ἱστορική μαρτυρία πού νά μᾶς διαφώτιζε ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐρω-

τήματος, ἡ λογική ἀπάντηση δέν θά μπορούσε παρὰ νά εἶναι καταφατική. Ὡστόσο, βλέπουμε νά ὑπάρχουν καταστροφές καί φανατισμοί καί στή δική μας, ὑποτίθεται πολιτισμένη ἐποχή, σέ περιπτώσεις ἀλλαγῶν καθεστώτων, ἀκόμη καί κυβερνήσεων: Ἡ Γερμανία ἀποκήρυξε τό ἔνοχο παρελθόν της μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, γκρεμίζοντας ὅλα τά σύμβολα τοῦ ναζιστικοῦ καθεστώτος. Στή Σοβιετική Ἑνωση, ἡ «ἀποσταλινοποίηση» συνοδεύθηκε ἀπό ἀποσυρση καί καταστροφή ἀναρτίθιμων ἀνδριάντων τοῦ Στάλιν. Ἡ κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ἐορτάσθηκε μέ τήν καταστροφή τῶν ἀνδριάντων τῶν ἡγετῶν τοῦ κομμουνισμοῦ. Καί ἡ πιό γνωστή εἰκόνα ἀπό τήν εἴσοδο τῶν Ἀμερικανῶν στή Βαγδάτη εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Σαντάμ Χουσεῖν στήν ἱρακινή πρωτεύουσα. Σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις, οὐδεὶς ἔθεσε θέμα αἰσθητικῆς ἀξίας τῶν ἀγαλμάτων πού καταστρέφονταν. Κατ' ἀναλογία, τίποτε δέν εἶναι πιό φυσικό ἀπό τό νά δεχθοῦμε ὅτι θά ὑπῆρξαν ἀσφαλῶς καί περιπτώσεις σκόπιμης καταστροφῆς ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό χριστιανούς, τή στιγμή πού λίγες μόλις δεκαετίες πρὶν, ἂν κάποιος χριστιανός ἀρνεῖτο νά προσκυνήσει αὐτά τά ἀγάλματα, ριχνόταν στά θηρία καί ἐβρισκε μαρτυρικό θάνατο.

Βεβαίως, τό θέμα τοῦ καταλογισμοῦ τῶν εὐθυνῶν εἶναι πολύ πιό σύνθετο. Ἔστω τό παράδειγμα ἐνός Γερμανοῦ ὁ ὁποῖος στή μεταπολεμική Γερμανία καταστρέφει μέ μανία ἕναν ἀνάγλυφο ἀετό μέ τόν ἀγκυλωτό σταυρό. Δίχως ἄλλο, τό ἀνάγλυφο αὐτό θά μπορούσε νά ἔχει σημαντική αἰσθητική ἀξία. Ἀλλά πόσο ἄραγε μερίδιο εὐθύνῃς φέρει γι' αὐτήν

(4) «Χριστιανισμός καί ἀρχαία ἑλληνική τέχνη», *Ἀκτίνες*, τεῦχος 624 (Ὀκτώβριος 2001), σελ. 255-259). «Ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων στά χέρια τῶν χριστιανῶν», *Τόλημ* 57 (Νοέμβριος 2005), σελ. 62-66.

(5) Στοβαῖοι, *Ἀνθολόγιον*, eds C. Wachsmuth καί O. Hense, Γ' 9, 57.12-23.

τήν καταστροφή ὁ συγκεκριμένος Γερμανός πού καταστρέφει μέ μανία, καί πόση τό ναζιστικό καθεστώς, πού πυροδότησε αὐτή τή μανία καταστροφῆς; Αὐτό ἀκριβῶς ἐννοοῦμε, ὅταν ἀναγνωρίζουμε μέν ὅτι ἀσφαλῶς καί θά ὑπῆρξαν περιπτώσεις καταστροφῆς ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό χριστιανούς, ἀλλά ἐπιμένουμε ὅτι τό θέμα τοῦ καταλογισμοῦ τῶν εὐθυνῶν εἶναι πολύ πιό σύνθετο.

Βεβαίως, δέν λείπουν σήμερα αὐτοί πού κλείνουν τά μάτια μπροστά σέ τέτοιες «λεπτομέρειες», καί ἀναλαμβάνουν τόν ρόλο τοῦ δημόσιου κατηγόρου τοῦ χριστιανισμοῦ. Σέ αὐτό τό πλαίσιο, οἱ περιπτώσεις καταστροφῆς ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό χριστιανούς καταγράφονται ὡς παραδείγματα «σύγκρουσης τῆς παιδείας καί τοῦ πολιτισμοῦ μέ τή βαρβαρότητα καί τόν σκοταδισμό». Ἄς μᾶς ἐπιτραπεί ὅμως νά παρατηρήσουμε ὅτι καί αὐτή ἡ διάσταση τοῦ θέματος ἐπιδέχεται πολλή συζήτηση. Ἐστω γιά παράδειγμα μία καταγεγραμμένη ἐμπλοκή χριστιανοῦ ἱεράρχη στήν καταστροφή ἀρχαίου λατρευτικοῦ ἀγάλματος: ἡ συμμετοχή τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας στήν καταστροφή τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ Σαράπιδος.

Ὁ θεός Σάραπς εἶναι ἓνα ἀπτό παρὰδειγμα τοῦ συγκρητισμοῦ καί τῆς θρησκευτικῆς σύγχυσης τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος. Ὅπως γράφει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἄλλοι τόν ταῦτιζαν μέ τόν Ὅσιρι, ἄλλοι μέ τόν Διόνυσσο, ἄλλοι μέ τόν Πλούτωνα, ἄλλοι μέ τόν Ἀμμωνα, μερικοί μέ τόν Δία, καί πολλοί μέ τόν Πάνα.⁽⁶⁾ Κάποιοι μάλιστα,

προφανῶς Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξανδρείας, ταῦτιζαν τόν Σάραπι μέ τόν... Ἰωσήφ⁽⁷⁾. Στό Σαραπεῖο, τόν περίφημο ναό τοῦ Σαράπιδος στήν Ἀλεξανδρεία, φυλασσόταν ὁ πῆχυς μέ τόν ὁποῖο μετροῦσαν τή στάθμη τοῦ Νεῖλου, καί οἱ ἐπιτήδαιοι ἱερεῖς τοῦ Σαράπιδος εἶχαν ἐπιτύχει νά κάνουν τούς ἀφελεῖς καί δεισιδαίμονες εἰδωλολάτρες νά πιστεύουν ὅτι ὁ Σάραπς ἦταν ὁ θεός πού ἔκανε τόν Νεῖλο νά ρεεῖ καί νά ἀρδεύει τήν Αἴγυπτο, ἐν ὀλίγοις δέ ὅτι ὁ Σάραπς ἦταν ὁ θεός στόν ὁποῖο ἡ Αἴγυπτος ὤφειλε τό πᾶν. Ἀκόμη καί μορφωμένοι ἐθνικοὶ ἔπεφταν θύματα αὐτῆς τῆς δεισιδαιμονίας. Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ λόγιος καί μετριοπαθῆς ἐθνικός Λιβάνιος ὄχι ἀπλῶς δέν ἀμφισβητεῖ αὐτή τήν ἀνόητη δεισιδαιμονία, ἀλλά στόν λόγο του *Ὑπέρ τῶν ἱερῶν* φθάνει νά ἐρμηνεύει τίς θρησκευτικές ἐλευθερίες πού εἶχαν παραχωρηθεῖ στήν Αἴγυπτο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σιωπηλῆς ἀποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς παντοδυναμίας τοῦ Σαράπιδος· οὔτε λίγο οὔτε πολύ, δηλαδή, ὁ Λιβάνιος ὑποστηρίζει ὅτι ἀκόμη καί οἱ χριστιανοί γνωρίζουν, ὅσο καί ἂν δέν τό παραδέχονται, ὅτι ὁ Νεῖλος ρεεῖ χάρις στόν Σάραπι, καί γι' αὐτό δέν ἔχουν τολμήσει νά ἀπαγορεύσουν τή λατρεία του, φοβούμενοι τίς συνέπειες τῆς ὀργῆς του!⁽⁸⁾ Εἶναι φανερό ὅτι ὁ χριστιανισμός εἶχε νά ἀντιπαλαίσει μία βαθύτατα ριζωμένη πλάνη. Καί αὐτή δέν ἦταν ἡ μόνη πλάνη. Στό Σαραπεῖο ὑπῆρχε καί ἓνα ξόανο τοῦ Σαράπιδος, τό ὁποῖο

(7) Γεωργίου μοναχοῦ, *Χρονικόν*, ed. C. de Boor, 583.24. Σούδα, ed. A. Adler, Σ 117.4.

(8) Λιβανίου, *Πρός Θεοδόσιον τόν βασιλέα ὑπέρ τῶν ἱερῶν* (Λόγος Α'), ed. R. Foerster, Λ' 35.1–11.

(6) Διοδώρου Σικελιώτου, *Βιβλιοθήκη ἱστορικῆς*, eds F. Vogel καί K. T. Fischer, Α' 25, 2.1–3.

λατρευόταν ως άχειροποίητο· στήν κεφαλή αὐτοῦ τοῦ ξοάνου εἶχε τοποθετηθεῖ ἐσωτερικά σίδηρος, καί μέ τή βοήθεια μιᾶς σειρᾶς ἀπό μαγνήτες, ἔντεχνα τοποθετημένους στά φραγνῶματα τῆς στέγης, εἶχε κατορθωθεί τό ξόανο νά στέκεται μετέωρο μεταξύ ἐδάφους καί ὀροφῆς· οἱ ἀφελεῖς εἰδωλολάτρεις θαύμαζαν τό ξόανο πού στεκόταν μετέωρο στό κενό, καί δέν δυσκολεύονταν νά πιστεύουν ὅτι σέ αὐτό ἐνοικοῦσε ὁ Ἰδιος ὁ Σάραπις. Ἡ ἀπίστευτη αὐτή ἀπάτη μνημονεύεται ἀπό ἀρκετές πηγές⁽⁹⁾. Καί γιά νά διασφαλισθεῖ ὅτι κανεῖς δέν θά πλησίαζε ποτέ τό ξόανο καί δέν θά ἀνακάλυπτε τήν ἀπάτη, οἱ ἱερεῖς τοῦ Σαράπιδος εἶχαν φροντίσει νά διασπείρουν τή φήμη πού μᾶς παραδίδει ὁ Θεοδώρητος, ὅτι δηλαδή, ἄν πλησίαζε κανεῖς σέ αὐτό, θά κλονιζόταν συθέμελα ἡ γῆ, καί οἱ πάντες καί τά πάντα θά καταστρέφονταν⁽¹⁰⁾.

Τό Σαραπεῖο τῆς Ἀλεξανδρείας καταστράφηκε τό 391 μ.Χ. ὑπό τίς ἐξῆς περιπουσυνθήκες⁽¹¹⁾. Μέλη τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινότητος τῆς Ἀλεξανδρείας στασίασαν, προχώρησαν σέ μεγάλης ἐκτάσεως σφαγή τῶν χριστιανῶν, καί κα-

τόπιν ὀχυρώθηκαν στό Σαραπεῖο, ὅπου γιά ἱκανό χρονικό διάστημα συνέχισαν τή διάπραξη εἰδεχθῶν ἐγκλημάτων. Τά γεγονότα ὁμως αὐτά ἔφεραν τήν εἰδωλολατρική κοινότητα ἀντιμέτωπη ὄχι μόνο μέ τοὺς χριστιανούς, ἀλλά καί μέ τήν ἔννομη τάξη. Ὁ αὐτοκράτορας Θεόδωσιος, μέ μία ἀπόφασή του πού χαίρετίσθηκε ὡς μία ἀνέλπιστα πολιτισμένη, ἐπιεικῆς καί φιλόανθρωπη λύση στό ἀδιέξοδο, διέταξε νά χορηγηθεῖ ἀμνηστία σέ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς στασιαστές καί νά τοὺς ἐπιτραπεῖ νά ἀποχωρήσουν ἀνενόχλητοι ἀπό τό Σαραπεῖο, παράλληλα ὁμως διέταξε νά καταστραφῶν οἱ εἰδωλολατρικοὶ ναοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας «ὡς αἵτιοι στάσεως τῷ δήμῳ»⁽¹²⁾. Στόν Θεοδοσιανό Κώδικα μάλιστα σώζεται καί ἡ αὐτοκρατορική διαταγή, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται πρὸς τόν Εὐάγριο, ἐπαρχο καί ἀντιπρόσωπο τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς στήν Ἀλεξάνδρεια, καί τόν Ρωμανό, διοικητὴ τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων πού ἔδρευαν στήν Αἴγυπτο, καί τοὺς ἐξουσιοδοτεῖ νά ἐπιληφθοῦν προσωπικά τῆς καταλύσεως τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν⁽¹³⁾.

Ὅταν ὁ αὐτοκρατορικός στρατός ἀνέβηκε στόν ἔρημο πλέον λόφο τοῦ Σαραπείου, γιά νά ἐκτελέσει τή διαταγή τοῦ αὐτοκράτορα, ὁ προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος βρῆκε τήν εὐκαιρία νά κάνει γιά μία

(9) Γεωργίου μοναχοῦ, *Χρονικόν*, ed. C. de Boor, 584.18–585.6. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοπος ἱστοριῶν*, ed. I. Bekker, vol. I, 569.21–570.2. *Σούδα*, ed. A. Adler, M 23.1–9.

(10) Θεοδωρήτου Κύρρου, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, eds L. Parmentier καί F. Scheidweiler, 321.3–5: «καί λόγος κατεῖχεν ἀπατηλός, ὡς εἴ τις τούτω πελάσοι, κλονηθήσεται μέν ἡ γῆ, πανωλεθρία δέ ἅπαντας καταλήψεται».

(11) Βλ. τά ἄρθρα μου «Ἡ καταστροφή τοῦ Σαραπείου. Μέρος Α': Τό σκηνικόν», *Ἀκτῖνες* 632 (Ἰούνιος 2002), σελ. 197–202 καί «Ἡ καταστροφή τοῦ Σαραπείου. Μέρος Β': Τά γεγονότα», *Ἀκτῖνες* 633 (Ἰούλιος – Σεπτέμβριος 2002), σελ. 228–234.

(12) Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, eds K. Bidez καί G. C. Hansen, Z' 15, 7.3–8.1.

(13) *Codex Theodosianus*, eds Theodor Mommsen καί Paulus M. Meyer, Weidmann, Berlin 1905, vol. I.2, σελ. 900, XVI, 10, 11.1–8 (391 Jun. 16).

ἀκόμη φορά αὐτό πού ἦταν γιά τόν ἴδιο ἔργο ζωῆς στήν ταραγμένη Ἀλεξάνδρεια: νά ξεσκεπάσει τήν εἰδωλολατρική πλάνη. Ἔσπευσε λοιπόν καί ὁ ἴδιος ἐπὶ τόπου. Ὁ στρατός εἶχε βεβαίως λάβει τή διαταγή γιά καταστροφή τοῦ Σαραπίου· ὅταν ὅμως βλέπουμε ἀκόμη καί σήμερα λαούς πού ἀπό αἰῶνες ἔχουν ἀσπασθεῖ τόν χριστιανισμό νά μὴν μποροῦν νά ξεφύγουν ἀπό τίς δεισιδαιμονίες καί τίς προκαταλήψεις, δέν δυσκολευόμαστε νά φαντασθοῦμε πόσο φόβο ἐνιωθαν στὸν ναό τοῦ Σαράπιδος οἱ στρατιῶτες, οἱ ὅποιοι στήν καλύτερη περίπτωση εἶχαν ἀκούσει γιά τόν Χριστό πρὶν ἀπὸ λίγες δεκαετίες ἢ ἀκόμη καί πρὶν ἀπὸ λίγα μόλις χρόνια· ἄλλωστε, ἅς μὴ λησμονοῦμε τὸν ἐντεχνα ριζωμένο θρύλο ὅτι, ἂν πλησίαζε κανεὶς τὸν Σάραπι, θά κλονιζόταν συθέμελα ἢ γῆ, καί οἱ πάντες καί τὰ πάντα θά καταστρέφονταν. Θέλοντας λοιπόν νά ξεσκεπάσει τήν ἀπάτη, ὁ Θεόφιλος προέτρεψε ὁ ἴδιος ἓνα στρατιῶτη νά πλησιάσει καί νά κτυπήσει ἄφοβα τὸ ξόανο. Ὁ στρατιῶτης δίστασε, ἔχοντας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά τὸ ξόανο τοῦ φοβεροῦ θεοῦ καί ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν προκαθήμενο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τέλος ἔδωσε τὸ κτύπημα. Ἡ συνέχεια περιγράφεται παραστατικῶτα ἀπὸ τὸν Θεοδώρητο:

«Ὅταν ἐκεῖνος ἔδωσε τὸ κτύπημα, ἀναφώνησαν οἱ πάντες, ἐπειδὴ φοβήθηκαν τὸ θρυλούμενο· ἀλλὰ ὁ Σάραπις, ὅταν δέχθηκε τὸ κτύπημα, οὔτε πόνεσε (γιατὶ ἦταν ξύλινος), οὔτε ἄφησε φωνή, καθὼς ἦταν ἄψυχος. Ὅταν τοῦ ἀφαίρεσαν τὴν κεφαλὴν, ἓνα πλῆθος ἀπὸ ποντίκια πετάχθηκε ἀπὸ μέσα· γιατί ὁ θεός

τῶν Αἰγυπτίων ἦταν κατοικία ποντικῶν»⁽¹⁴⁾.

Ἡ καταστροφή τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σαράπιδος, μία καταγεγραμμένη περίπτωση ἐμπλοκῆς χριστιανοῦ ιεράρχη στήν καταστροφή ἀρχαίου λατρευτικοῦ ἀγάλματος, εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ ἀπὸ τίς περιπτώσεις πού καταγγέλλονται σήμερα ὡς παραδείγματα «σύγκρουσης τῆς παιδείας καί τοῦ πολιτισμοῦ μέ τὴ βαρβαρότητα καί τὸν σκοταδισμό». Δίχως ἄλλο, ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεόφιλος στάθηκε ἀπέναντι στοῦ ξόανο τοῦ Σαράπιδος θά μπορούσε πράγματι νά θεωρηθεῖ ὅτι ἀντιπροσωπεύει μιὰ σύγκρουση τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς παιδείας μέ τὴ βαρβαρότητα καί τὸν σκοταδισμό. Ἀλλὰ θά ἦταν, νομίζουμε, ἐπιπόλαιο νά σπεύσουμε νά ἀποφανθοῦμε ὅτι ὁ πολιτισμός καί ἡ παιδεία ἐνσαρκώνονταν στοῦ ξόανο τοῦ Σαράπιδος, καί ἡ βαρβαρότητα καί ὁ σκοταδισμός βρίσκονταν ἀπὸ τὴν πλευρά τοῦ χριστιανισμοῦ.

Μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἐξετάζοντας τὴν τύχη τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων στά χέρια τῶν χριστιανῶν, βρήκαμε τὴν εὐκαιρία νά φωτίσουμε ἀρκετές πλευρές τοῦ θέματος· δέν ἔχουμε ὅμως ἀκόμη περάσει στήν πιὸ σημαντική, τὴν πιὸ ἀποκαλυπτική, τὴν πιὸ ἐνδιαφέρουσα διάστασή του. Συγκεκριμένα, δεχθήκαμε ὅτι εἶναι ἀπολύτως λογικὸ καί φυσικὸ

(14) Θεοδώρητου Κύρου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, eds L. Parmentier καὶ F. Scheidweiler, 321.8–12: «Εκεῖνου δὲ παίσαντος, ἐβόησαν μὲν ἅπαντες τὸ θρυλούμενον δεισαντες· ὁ δὲ Σάραπις δεξάμενος τὴν πληγὴν οὔτε ἤλγησε (ξύλινος γάρ ἦν), οὔτε φωνὴν ἀφῆκεν, ἄψυχος ὢν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν κεφαλὴν ἀφῆρθε, μύες ἀγγελδὸν ἐξέδραμον ἐνδοθεν μυῶν γάρ οἰκητήριον ἦν ὁ Αἰγυπτίων θεός».

νά υπῆρξαν περιπτώσεις συνειδητῆς καταστροφῆς ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἀπό χριστιανούς. Ὑπάρχει ὅμως κάτι πού οὔτε λογικό οὔτε φυσικό ἦταν νά συμβεῖ· καί ὅμως, παραδόξως, εἶναι αὐτό ἀκριβῶς πού συνέβη.

Ὁ Εὐσέβιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἤδη ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἡ Κωνσταντινούπολη εἶχε γίνει ἓνα ἀπέραντο ὑπαίθριο μουσεῖο, τό ὁποῖο φιλοξενοῦσε ὑπέροχα χάλκινα ἀγάλματα, τά κορυφαῖα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλυπτικῆς τέχνης⁽¹⁵⁾. Ὅλοι μας γνωρίζουμε τοὺς τέσσερις ὑπέροχους ἐπίχρυσους χάλκινους ἵππους, ἔργα καθῶς εἰκάζεται τοῦ Λυσίππου, οἱ ὁποῖοι τό 1204 μεταφέρθηκαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στή Βενετία. Ὅλοι μας γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι στήν Κωνσταντινούπολη εἶχε μεταφερθεῖ καί ὁ περίφημος ἀναθηματικός τρίποδας πού εἶχαν ἀφιερῶσει οἱ Ἕλληνες στοὺς Δελφούς μετά τή νίκη τους στή μάχη τῶν Πλαταιῶν (μέρος του σώζεται μέχρι σήμερα). Καί ἐξυπακούεται βεβαίως ὅτι, κοντά σέ αὐτά πού γνωρίζουμε, ὑπάρχουν καί πολλὰ ἄλλα πού συνήθως ἀγνωστοῦμε. Στίς ἀγορές τῆς χριστιανικῆς πρωτεύουσας ἔστεκαν ὁ Πύθιος Ἀπόλλων καί ὁ Σμίνθιος Ἀπόλλων (ἔργο τοῦ σπουδαίου γλύπτη Σκόπα τό ὁποῖο μνημονεύει ὁ Στράβων⁽¹⁶⁾), ἐνῶ τό Παλάτιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως φιλοξενοῦσε τίς περίφημες Ἑλικωνίδες Μοῦσες (ἔργα τῶν Κηφισοδότου, Στρογγυλίωνος καί Ὀλυμπιοσθένους, ὅπως μᾶς

πληροφορεῖ ὁ Παυσανίας⁽¹⁷⁾⁽¹⁸⁾. Ὁ Γεώργιος Κεδρηνός στά τέλη τοῦ ἐνδέκατου αἰῶνα μᾶς μεταφέρει ἐντυπωσιακές πληροφορίες γιά τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης πού κοσμοῦσαν τήν πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου. Μεταξὺ ἄλλων, ὁ Κεδρηνός ἀναφέρει τό ἄγαλμα τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς, ἔργο τῶν γλυπτῶν Σκύλλιδος καί Διποίνου· τήν Κνιδία Ἀφροδίτη, τό ἄφθαστο δημιουργήμα τοῦ Πραξιτέλους· τή Σαμία Ἥρα, ἔργο τῶν Λυσίππου καί Βουπάλου· ἓνα ἄγαλμα πού παρίστανε τόν Χρόνο, ἔργο ἐπίσης τοῦ Λυσίππου· ἓναν περίτεχνο πτερωτό Ἑρῶτα ἀπό τή Μῦνδο τῆς Καρίας· μία Ἀμφιτρίτη, ἡ ὁποία εἶχε μεταφερθεῖ στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τή Ρόδο· τήν πύλη τῆς Ἐφεσείας Ἀρτέμιδος μέ περίτεχνη ἀνάγλυφη παράσταση τῆς Γιγαντομαχίας· καί τό περίφημο χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς ἀπό τήν Ὀλυμπία, τό ἀριστουργήμα τοῦ Φειδία, τό ὁποῖο συγκαταλεγόταν ἀνάμεσα στά Ἑπτὰ Θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου⁽¹⁹⁾. Στήν Κωνσταντινούπολη εἶχε ἐπίσης μεταφερθεῖ τό ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς πού κοσμοῦσε τόν σηκό τοῦ Παρθενῶνα, ὅπως μαθαίνουμε ἀπό μία ἐθνική πηγὴ, τόν βιογράφο τοῦ Πρόκλου Μαρίνο, ὁ ὁποῖος βρίσκει σέ αὐτὴ τὴ μεταφορὰ τήν εὐκαιρία νά ἐπιτεθεῖ κατὰ τῶν «καί τὰ ἀκίνητα κινούντων» χριστιανῶν⁽²⁰⁾. Πολλοὺς αἰῶ-

(15) Εὐσεβίου Καισαρείας, *Βίος τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως*, ed. F. Winkermann, Γ 54, 3.1-2.

(16) Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, ed. A. Meineke, ΙΓ 1, 48.1-4.

(17) Παυσανίου, *Ἑλλάδος περιήγησις*, ed. F. Spiro, Θ' (Βοιωτικά) 30, 1.1-6.

(18) Εὐσεβίου Καισαρείας, ὁ.π., Γ' 54, 2.7-3.1.

(19) Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις ἱστοριῶν*, ed. I. Bekker, vol. I, 564.5-565.17.

(20) Μαρίνου Νεαπολίτου, *Πρόκλος ἡ Περί εὐδαιμονίας*, 30, ed. R. Masullo, 737-739.

νες μετά την ύποτιθέμενη καταστροφή των αρχαίων αγαλμάτων από τους χριστιανούς, στά τέλη του δωδέκατου αιώνα, ο Νικήτας ο Χωνιάτης είδε στην Κωνσταντινούπολη και περιγράφει ένα κολοσσιαίο χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ἥρας στημένο στην Κωνσταντίνειο Ἀγορά, ἔνα σύμπλεγμα πού παρίστανε τόν Πάρι νά δίδει στην Ἀφροδίτη τό χρυσό μῆλον τῆς Ἐριδος, ἕναν Πήγασο μέ τόν Βελλεροφόντη στή ράχη του (στό πρόσωπο τοῦ ὁποίου πολλοί ἔβλεπαν τόν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ) καί ἕναν θαυμαστό, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους Ἡρακλῆ τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ ὁποίου ἡ κνήμη καί μόνο εἶχε μέγεθος ἀνδρός⁽²¹⁾. Δυστυχῶς ἡ μοῖρα στάθηκε σκληρή γιά ὅλους αὐτούς τοῦς θησαυρούς τῆς τέχνης, πού καταστράφηκαν κατά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 1204⁽²²⁾.

(21) Νικήτα Χωνιάτου, *Χρονική διήγησις*, ed. J. van Dieten, «Τά μετά τήν ἄλωσιν», μέρος Β', 648.13-650.14 (= ed. J. - P. Migne, PG 139, 1044.21-1048.32).

(22) Τά χάλκινα αὐτά ἀγάλματα (στή συντριπτική τους πλειοψηφία, τά πρωτότυπα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλυπτικῆς ἦσαν χάλκινα) ἦσαν εὐάλωτα. Κάποια σπουδαῖα ἀγάλματα καταστράφηκαν ἀπό μία καταστροφική πυρκαγιά πού ἐπληξε τήν Κωνσταντινούπολη ἐπί βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος τό 475. Ἡ μοῖρα τῶν ὑπολοίπων ἦταν ἴσως ἀκόμη πιό σκληρή: «Ὅταν οἱ κατ' ὄνομα «Σταυροφόροι» κατέλαβαν τήν Κωνσταντινούπολη τό 1204, ὅλα αὐτά τά ἀπαράμιλλα ἔργα τέχνης, ὅλα αὐτά τά ἀνυέρβλητα προϊόντα τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμοῦ κατέβηκαν ἀπό τά βάθρα τους καί παραδόθηκαν στή φωτιά, γιά νά γίνουν... χάλκινα νομίσματα!!! Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, μέσα ἀπό ἕνα θρῆνο γιά τοῦς χαμένους θησαυρούς ὁ ὁποῖος δέν ἀποφεύγει κάποιες ρητορικές ὑπερβολές, στηλιτεύει τήν ἀσύλληπτη βαρβαρότητα τῶν Λατίνων κατακτητῶν, αὐτῶν τῶν «ἀνέραστων τοῦ ὠραίου βαρβάρων», ὅπως τοῦς ὀνομάζει, ἡ ὁποία στερῆσε τήν ἀνθρωπότητα ἀπό ἀνεπανάληπτους θησαυρούς τῆς τέ-

Τά παραπάνω μᾶς ἀποκαλύπτουν τήν πιό ἐνδιαφέρουσα διάσταση τοῦ θέματος πού συζητοῦμε ἐδῶ. Οἱ χριστιανοί τῆς ἐποχῆς τῆς σύγκρουσης τοῦ χριστιανισμοῦ μέ τόν παγανισμό, αὐτοί ἀκριβῶς οἱ ὁποῖοι σήμερα συκοφαντοῦνται ὡς καταστροφεῖς τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπέδειξαν ἐν προκειμένῳ μία ἀνωτερότητα καί μία εὐαισθησία ἀσύλληπτη ἀκόμη καί γιά τήν ἐποχή μας, μ' ὅλη τή διαφημιζόμενη εὐαισθησία μας σέ θέματα πολιτισμοῦ. Ποιός μπορεῖ ἄραγε νά φαντασθεῖ ἕναν ἀνδριάντα τοῦ Χίτλερ σέ μία πλατεῖα στή σημερινή Γερμανία ἢ ἕναν ἀνδριάντα τοῦ Ὁσάμα Μπίν Λάντεν στή Νέα Ὑόρκη, καταξιωμένο γιά τήν αἰσθητική του ἀξία; Δέν θά ἦταν κάτι τέτοιο πραγματικά ἀσύλληπτο; Καί ὅμως, ὅπως εἶδαμε, οἱ χριστιανοί ἔκαναν αὐτό ἀκριβῶς πού κανονικά θά φάνταζε ἀσύλληπτο. Δέν εἶναι παράδοξο ὅτι ὑπῆρξαν καί καταστροφές καί φανατισμοί. Τό παράδοξο καί ἀληθινά ἐκπληκτικό εἶναι ὅτι οἱ χριστιανοί ἐπέτυχαν νά κάνουν τή μεγάλη ὑπέρβαση, νά ἀρθθοῦν πάνω ἀπό τίς συγκρούσεις, τοῦς φανατισμούς καί τοῦς πανηγυρισμούς γιά τό γκρέμισμα τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Αὐτή ἡ ὑπέρβαση δέν ἦταν καθόλου εὐκόλη, πολύ δέ περισσότερο δέν ἦταν καθόλου αὐτονόητη. Δέν ἦταν καθόλου αὐτονόητο ὅτι οἱ χριστιανοί θά ἔπαιναν νά βλέπουν στά ἀρχαῖα ἀγάλματα τοῦς ψεύτικους θεοῦς μᾶς θρησκείας πού εἶχε πεθάνει καί μέ τήν ὁποία οἱ ἴδιοι εἶχαν συγκρουσθεῖ, θά τά ἔβλεπαν ὡς

χνης (Νικήτα Χωνιάτου, ὁ.π., ed. J. van Dieten, Β' 648 κ.ἑ. = ed. J. - P. Migne, PG 139, 1044 κ.ἑ.).

τά ανυπερβλήτα δημιουργήματα ενός υπέρλαμπρου πολιτισμού που άξιζε να ζήσει για πάντα και θά κοσμοῦσαν μέ αυτά τήν πρωτεύουσά τους. Παρά πᾶσαν προσδοκίαν, οἱ χριστιανοί ἔκαναν αὐτή τήν υπέρβαση.

Ἡ θεωρητική «φόρμουλα» που ἐπέτρεψε τή διατήρηση τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν μπορεῖ νά βρεθεῖ ἤδη σέ μία βαρυσήμαντη δήλωση τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (περ. 150-215 μ.Χ.). Ὁ Κλήμης εἶναι ἕνας χριστιανός συγγραφέας που δέν διστάζει νά καταγγεῖλει τήν ἀνηθικότητα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, κινούμενος κατά τοῦτο στή γραμμή που χάραξε στήν *Πολιτεία* του ὁ Πλάτων⁽²³⁾, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖον ἡ διδασκαλία τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ὀμήρου καί ἄλλων ποιητῶν πρέπει νά ἀπαγορευθεῖ στήν ἰδανική πολιτεία (πρβ. ὡστόσο, ἐν προκειμένῳ, τή δήλωση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὅτι στόν Ὅμηρο ὅλη ἡ ποίηση εἶναι ἔπαινος τῆς ἀρετῆς⁽²⁴⁾). Ὁ Κλήμης, ἄν καί κινεῖται στή γραμμή τοῦ Πλάτωνα, γράφει ὡ-

στόσο μέ ἔμφραση, προσδιορίζοντας ποιὰ εἶναι ἡ πρέπεισα στάση ἀπέναντι στήν ἀρχαία τέχνη:

«Νά ἐπαινεῖται βέβαια ἡ τέχνη, ἀλλά νά μὴν ἀπατᾷ τόν ἄνθρωπο σάν ἀλήθεια»⁽²⁵⁾.

Αὐτή ἀκριβῶς ἡ εὐστοχώτατη διάκριση ἀποτελέσει τήν κιβωτό σωτηρίας τῶν θησαυρῶν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Οἱ χριστιανοί διανοητές καί φιλόσοφοι δέν ἦταν ἐχθροί τῆς ἐλληνικῆς τέχνης· ἦταν ἐχθροί τῆς εἰδωλολατρίας. Καί τά λόγια τοῦ Κλήμεντα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ χριστιανική φιλοσοφία ἦταν σέ θέση νά κάνει αὐτή τή διάκριση, προσφέροντας ἔτσι τίς θεωρητικές προϋποθέσεις γιά τήν πλέον ὑγιή καί ἰσορροπημένη ἀντιμετώπιση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, καί δημιουργώντας παράλληλα καί τίς προϋποθέσεις γιά τή φύλαξη καί σωτηρία τῶν μνημείων της στήν πράξη.

(Συνεχίζεται)

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

(23) Πλάτωνος, *Πολιτεία*, ed. J. Burnet, 386a κ.έ.

(24) Μεγάλου Βασιλείου, *Πρός τούς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, ed. F. Boulenger, 5.25-28: «Ἰς δ' ἐγὼ τινος ἤκουσα δεινοῦ καταμαθεῖν ἀνδρός ποιητοῦ διάνοιαν,

πᾶσα μὲν ἡ ποίησις τῷ Ὀμήρῳ ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καί πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρει, ὅ,τι μὴ πάρειργον».

(25) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Προτρεπτικός πρὸς Ἕλληνας*, ed. C. Mondésert, δ' 57, 6.1-2: «Ἐπαινεῖσθω μὲν ἡ τέχνη, μὴ ἀπατάτω δέ τόν ἄνθρωπο ὡς ἀλήθεια».

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΕΠΟΣ, Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ Η ΣΚΕΠΗ

*Στήν έρημιά, στήν απόγνωση
στούς κύκλους τής δοκιμασίας
γνώρισα τήν ψυχή μου.*

Στέφανος Μπολέτσης

1. Προοίμιο

Υπάρχουν κάποιες πλευρές του Μεγάλου Έπους του νεώτερου έλληνισμού ξεχασμένες, ή όχι τόσο γνωστές στο ευρύτερο κοινό. Κυρίως στους νεοέλληνες.

Κι όμως, εκείνο τό Μεγάλο Έπος ήταν ή ζωντανή ιστορία μιās ολόκληρης κι ένδοξης περιόδου του νεώτερου έλληνισμού. «Θρηνεϊ ή ψυχή — σημειώνει ό Χρονογράφος⁽¹⁾ — όσων άγωνίστηκαν τότε στον πνευματικόν άγώνα γιατί έφυγαν εκείνες οι όμορφες μέρες».

2. Ό Πόλεμος

Τά πολεμικά γεγονότα του έλληνοϊταλικού πολέμου είναι λίγο - πολύ γνωστά.

Αν καί οι σημερινοί νεοέλληνες τ' άγνοούν αιχμαλωτισμένοι από τήν πολιτική προπαγάνδα. Θά τά θυμίσουμε, όπως τά ύμνησε ή νεοελληνική Μούσα: «*Η Πίνδος, τ' Αργυρόκαστρο, ή Κορυτσά, ή Χειμάρα, ό Καλαμάς, τό Πρό-*

γραδετς, τ' Αλβανικά βουνά/ή Τρεμπεσίνα ποΰγιναν τών Ιταλών τρομάρα, /μιλουνε γιά τή δόξα Σου, Πατρίδα μου γλυκειά.

Κι ή Μούσα συνεχίζει μέ τήν επίθεση τή γερμανική στά βόρεια σύνορά μας: «*Τό Ροΰπελ άνταριάστηκε μές σ' άγριο ξεροβόρι/κι άλλα, αν στά σύνορα νά μπούν ζητήσουν τά ιερά,/τό ΟΧΙ όρθώθηκε ξανά ψηλά στο Περιθώρι/καί νέα σύμβολα τιμής γινήκαν τά όχηρά.*».

Τήν άρνηση τής Ελλάδας νά ύποκύψει στη βία καί στη σκλαβιά μās έχει δώσει ό Ποιητής τής Ραψωδίας 1940-1946, ό Στέφανος Μπολέτσης στήν όμώνυμη λαμπρή ποιητική του σύνθεση.

«*Όχι./Φουντώνει τ' Όχι, άγριεύει, γιγαντώνει./Πάει καί πάει/μέ πέλαα, μ' άνέμους, μέ ποτάμια...//Φλογέρα γίνεταί/στού κάμπου τά καλάμια,/θυμών όρχήστρα πέρα,/στής Πίνδου τόν άγέρα./.../Κι ειδ' άρχαγγέλους τιμωρούς,/άμούστακα παιδιά,/ρομφαίες νά παίξουν, κι άπαρτα/κάστρα/νά γκρεμίζουν.*».

Μήν ξεχνάμε τόν μεγάλο παράγοντα τής νίκης, τήν πίστη του λαού μας στο δίκαιο του άγώνα του καί τήν βοήθεια τής τραυματισμένης στή Τήνο Παναγίας:

(1) Δ. Γ. Σταμάτη «Χρονικό» (1940-1950), έκδοση πολυγραφημένη, Αθήναι 1969. Τό κείμενο του Χρονικού έχει δημοσιευθεί σέ αυτότιμή χρονογραφήματα στο περιοδικό «Ακτίνες».

«Τάνκς, κανόνια, πολυβόλα, ἄρματα
μύρια./χιόνια, ἀγέρηδες δέν κόβουν
τὴν ὁρμὴ μας./Μά ἡ Παντάνασσα εἶν'
ἀπάνου καὶ εὐλογεῖ μας./Τῇ Ὑπερμάχῳ
Στρατηγῷ τὰ νικητήρια!». (Τό Σαράντα,
Σπύρου Παναγιωτόπουλου).

3. Συναγερμός Ἀγάπης

Θά προσπαθήσουμε ν' ἀναστυλώσουμε
κάποια γεγονότα, πού γκρέμισε ἡ δια-
στρέβλωσε ἡ ἀποσιώπησε ἡ σκοπιμότη-
τα, πού ὅμως παῖξανε καθοριστικό ρό-
λο στὴν ἐκβαση τοῦ ἀγῶνα. Τέτοια εἶ-
ναι:

Ὁ συναγερμός ἀγάπης κι ἀλληλεγ-
γύης, πού ξεσήκωσε τὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ
τῶν μετόπισθεν. Ἐκδηλώθηκε ἀμέσως
μέ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου κι ἐφρά-
στηκε, στὴν περιοχὴ τῆς πρωτεύουσας,
μέσα στὰ Συνεργαζόμενα Χριστιανικά
Σωματεῖα «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος» ὑπὸ
τὴν ἐπιστάσιαν τῆς «Ἀδελφότητος Ζωῆ»
σάν ἐπιταγὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγωνι-
ζομένης πατρίδας»⁽²⁾.

Δέν πρέπει νά παραλείψουμε καὶ τίς
ὁμάδες πού ζοῦσαν ἔντοντα τὸ ἐθνικὸ
αἶσθημα καὶ τὴν πατροπαράδοτη ἐλλη-
νικότητα. Αὐτές οἱ ὁμάδες πρόσφεραν
τόν ὀβολό τους στὸν Ἀγῶνα. Ἐπικεφα-
λῆς ὅλης αὐτῆς τῆς ἐργώδους προσπά-
θειας δέχθηκε καὶ μπῆκε ὁ τότε Ἀρ-
χιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρῦσανθος.

«Τό ξεκίνημα ἔγινε στὴν Ἀθήνα τὴν
Κυριακὴ 17 Νοεμβρίου 1940, εἴκοσι
μέρες μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου, σ'
ἓνα μικρὸ γραφεῖο, στὴν ὁδὸν Ἀγίας
Φιλοθέης 19», μᾶς πληροφορεῖ τὸ Χρο-
νικὸ (σελ. 11).

(2) «Χρονικὸ» σελ. 10.

4. Ἐπισκέπτρια Ἀδελφὴ

Τὸ πρῶτο μέλημα ἦταν οἱ οἰκογένειες
τῶν στρατευμένων. Ἐπρεπε ν' ἀναπλη-
ρωθεῖ ἡ ἀπουσία τοῦ προστάτη τους
καὶ νά δοθεῖ «ὕλική καὶ πνευματικὴ
βοήθεια, ξεστασιά ἀγάπης. Κάποιος νά
χτυπήσει τὴν πόρτα, νά μπεῖ στὸ σπίτι
κάθε στρατευμένου, νά γνωριστεῖ μέ τὴν
οἰκογένειά του, νά μάθει τὰ προβλήμα-
τά της» σημειώνει τὸ Χρονικὸ (σελ.
11). Καὶ ὑποσημειώνει: «Αὐτὴ τὴν ἀ-
νάγκη ἱκανοποίησε ἔπειτα ἡ προσωπικό-
τητα καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς «Ἐπισκέ-
πτριας».

Κάπου 60.000 ἦταν οἱ οἰκογένειες
στρατευμένων μόνο στὴν περιοχὴ Πρω-
τευούσης. Χρειάζονταν περίπου 2000
τέτοιες «μάνες» ἐπισκέπτριες. «Ἡ ψυχρὴ
λογικὴ ἀπαντοῦσε, ὅτι ἦταν σχεδόν ἀ-
δύνατο νά συγκροτηθῇ γρήγορα τὸ ἐθε-
λοντικὸ αὐτὸ σῶμα, χωρὶς μισθοὺς,
χωρὶς ὑλικά κεφάλαια. Μά ὁ ἀγῶνας
ἔπρεπε ν' ἄρχισαι ἀμέσως».

Ὅμως, ἡ φλόγα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ
καθήκοντος, δέν ὑπακούει στὴν ψυχρὴ
λογικὴ. «Μέχρι τὰ μέσα τοῦ Φεβρουα-
ρίου 1941 εἶχε συντελεστεῖ ἡ προσέλευ-
ση συνεργατῶν καὶ ἡ ἔναρξη τῆς ἐργα-
σίας. Δυόμισι χιλιάδες «ἐπισκέπτριες»
ἄρχισαν νά ἐπισκέπτονται τίς οἰκογέ-
νειες τῶν στρατευμένων καὶ τοὺς τραυ-
ματίες στὰ νοσοκομεῖα».

5. Ραδιοφωνικὲς Ἐκπομπές

Κι ἄνθισε καὶ κάρπισε ἡ Ἀγάπη, ὅσο
σέ κανέναν ἄλλο τόπο! Νά κάποια δεῖ-
γματα ἀπ' τοὺς καρπούς της: Ἡ «μάνα»
- ἐπισκέπτρια, γιὰ τὴν ὁποῖαν μιλήσαμε
πιο πάνω, ἄνοιξε ἀλληλογραφία μέ τοὺς
στρατιῶτες τοῦ Μετώπου. Ὁργανώθη-

καν έκπομπές από τό Ραδιοφωνικό Σταθμό 'Αθηνών μέ τίτλο «ό άγών μας υπό τό Χριστιανικό Φώς». Οί «'Ακτι- νες» μιλοῦσαν στό στρατό καί στό λαό, γιά τό πνευματικό νόημα τοῦ ἐθνικοῦ άγώνα». Καί ή Νέα 'Ελλάδα μεταλαμ- πάδευε τό Φώς στήν κατάφοβή τότε Εὐρώπη: «'Ελλάδα! ὅποιος σέ νιώθει, βλέπει πάλι/τό Πνεῦμα Σου τό στοχα- σμό νά ὀρίζει/κ' ή Θεία Σου εἰκόνα ἐμπρός του νά προβάλλει/σάν λάμψη, πού βαθύ σκοτάδι σκίζει». "Ας θυμη- θοῦμε τοὺς διθυράμβους τῶν ἰσχυρῶν γιά τήν άγωνιζόμενη 'Ελλάδα καί τοὺς "Ελληνες! (...οἱ ἥρωες πολεμοῦνε σάν "Ελληνες...).

Ἐκεῖνες οἱ ραδιοφωνικές έκπομπές μᾶς θυμίζουν τίς κατοπινές τοῦ μεγά- λου "Αγγλου ποιητῆ τοῦ T. S. Eliot από τό Ραδιοφωνικό Σταθμό τοῦ Λονδίνου στοὺς Γερμανοὺς διανοούμενους, πού ἐ- θελότυφλα ὑποδουλώθηκαν στόν Χιτλε- ρισμό καί στή βαρβαρότητα.

6. Ἐθελοντικές Ὑπηρεσίες χρέους

"Ενας ἄλλος καρπός τῆς ἐμπρακτοῦς άγάπης ἦταν ή ὀργάνωση «ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, μέ ἐθελοντές συνεργάτες 600 γιατροὺς καί 60 φαρμακοποιούς»⁽³⁾. Κι άκόμη «Γραφεῖο δικαστικῶν καί διοι- κητικῶν ὑποθέσεων μέ 50 ἐθελοντές νο- μικούς», μέ ὑπεύθυνο «τόν ἀείμνηστο καθηγητή τῆς Νομικῆς Γεώργιο Ράμ- μο»⁽⁴⁾. Τοῦτο τό Γραφεῖο προκάλεσε τήν ἔκδοση εἰδικοῦ νόμου προστασίας τῶν στρατευομένων από τίς ἐξώσεις.

(3) Χρονικό σελ. 13.

(4) Βασιλείου Κ. Σταθάκη: 'Ιστορικά Δοκίμια, ἐκδόσεις «Η Δαμασκός» 'Αθήναι 2008, σελ. 209.

Ἐπίσης, «Γραφεῖο γιά τήν τοποθέτηση ὀρφανῶν παιδιῶν σέ οἰκογένειες. Γρα- φεῖο γιά τήν νομιμοποίηση παρآنόμων συμβιώσεων. Γραφεῖο παροχῆς στίς οἰ- κογένειες τῶν στρατευμένων. Τμήμα πε- ριθάλψεως θυμάτων άεροπορικῶν ἐπι- δρομῶν».

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ή μαρτυρία τοῦ Χροنيκοῦ ὅτι «ὅταν ξεκίνησε αὐτό τό ἔργο, οἱ συνεργάτες του, ἐκτός από τίς ὑπηρεσίες τους, εἰσέφεραν αὐτοῖ οἱ ἴ- διοι καί τό περιβάλλον τους χρήματα από τό ὑστέρημά τους καί ὅ,τι ἄλλο χρειαζότανε γιά νά καλύψει ἐπιτακτικές ἐπείγουσες άνάγκες τῶν οἰκογενειῶν τῶν στρατευομένων».

«Αὐτή ἦταν ή πρώτη οἰκονομική βάση τῆς Πρόνοιας τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων "ό Ἀπόστολος Παῦλος". Ἐπειτα, προσετέθη ή βοήθεια από τήν Ἐκκλησία καί ἄλλους ὀργανι- σμούς, πού ξεπέρασε στό σύνολό της τά τριάντα ἑκατομμύρια δραχμές ἐκεί- νης τῆς ἐποχῆς».

7. Μέ πνευματικό κεφάλαιο

"Όλο τοῦτο τό ἔργο πραγματώθηκε «μόνο μέ τό πνευματικό κεφάλαιο τῆς άγάπης πού τήν ἐμπνέει ή πίστις»⁽⁵⁾. Κι ὅταν «ἔσπασε» τό Μέτωπο, καί μετά τήν εἴσοδο τῶν χιτλερικῶν στρατευμά- των στήν Ἀθήνα, ή Πρόνοια ἔστρεψε τήν προσοχή της στοὺς ἐπαρχιωτές Ἑλ- ληνες στρατιῶτες πού ἔσερναν τά βή- ματά τους στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας ρακένδυτοι, νηστικοί καί πεινασμένοι. "Όμως αὐτοὺς τοὺς ἔντυσε ή Πρόνοια καί τοὺς βοήθησε νά γυρίσουν στά χω- ριά τους.

(5) Χρονικό σελ. 15.

Σέ δυσκολότερη θέση βρέθηκαν οί Κρητικοί, αφού ή Κρήτη άντιστεκόταν ακόμη στους είσβολείς. Κι ή Μοῦσα πάλι θά ψάλει τοῦτον τόν ήρωισμό, πού κορυφαίες τοῦ χοροῦ τοῦ χρέους ἀναδειχθήκανε οί γυναῖκες τῆς Κρήτης: «Κι ἀκολουθοῦνε πάναγνες/κόρες τῆς Κρήτης,/ποῦχει νά πεῖ χίλια γι' αὐτές/ό Ψηλορείτης.//Τό βόλι σφεντονᾶν/καί τραγουδᾶνε,/λυσίκομες καί τρομερές,/μ' ἀξίνες, πέτρες καί ρομφαῖες/τούς χτυπᾶνε.//.../Σφακιανοποῦλες,/Ρεθυμινιώτισσες,/Χανιωτοποῦλες./Ἑλληνοποῦλες τοῦ Σαρανταένα». (Σ. Μπολέτση, Χανιώτικα Μαχαίρια, Ραψωδία, σελ. 41).

Όλα τά πάθη καί τά λάθη παραμερίζονται. Κι οί Ἕλληνες συστοιχοῦνται κάτω ἀπ' τή σημαία τοῦ χρέους.

8. Κατοχή...

Κι ἦρθε ή μαύρη Κατοχή. Τά τρόφιμα σπανίζουν. Καί ή Ἀθήνα παγώνει ἀπό τό πολύ χιόνι καί λιώνει ἀπό τό λιμό. Σκελετωμένα τά παιδιά ψάχνουν στά σκουπίδια νά βροῦν κάτι νά φᾶνε. Μά τίποτα!

«Λένε ὅτι οἱ θάνατοι ἀπό πείνα στήν Ἀθήνα περνοῦν τούς χίλιους τήν ἡμέρα»⁽⁶⁾.

Οἱ Ἀθηναῖοι ξεπουλοῦν ὅ,τι ἔχουν, ἐπιπλα, προῖκες, σπίτια γιά μιᾶ χούφτα ἀλεύρι, γιά λίγες λαχανίδες.

9. Ἡ «Λογία»

Στίς 20 Ἰουλίου 1941, μετά τή Θ. Λειτουργία στό ἐκκλησάκι τῆς «Μεταμορφώσεως» στήν Ἀγία Παρασκευή, ἀναγγέλλεται στους συνεργάτες ή ἀπόφα-

ση νά ιδρυθῇ ή «Λογία». Νά ή ἀπόφαση κι ὁ τρόπος λειτουργίας τῆς. Σέ κάθε σπίτι ὅπου θά στρωθῇ σήμερα κάποιο τραπέζι, ὅσοδήποτε φτωχικό, εἶναι δυνατόν, καί γι' αὐτό ἐπιβεβλημένο, νά μπῇ κι ἓνα παραπανήσιο πιάτο γιά τόν ἀδελφό μας, πού στερεῖται ἀκόμα καί τό φτωχικό αὐτό φαγητό. Σ' αὐτό τό πιάτο θ' ἀποθέσει κάθε μέλος τῆς οἰκογένειας κάτι ἀπό τό δικό του μερίδιο».

«Βιβλία θά μπορούσαν νά γραφοῦν γιά τήν καρποφορία πού ἀκολούθησε». «Στήν «Λογία», τό «λίγο» τῆς μερίδος τῆς ἀγάπης τό εὐλόγησε ὁ Θεός, σάν τούς πέντε ἄρτους. Μέ τό ξεσήκωμα τῆς Χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης, σώθηκε ἀπό τόν θάνατο, ἓνα ἀντιπροσωπευτικό κομμάτι τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας» (σελ. 31).

Στό ἱστορικό *Καρύτση 14* παρασκευαζόταν φαγητό καί μεταφερόταν μέ χειραμάξια, ἀπό ἐθελοντές, νέους κυρίως, στίς «ἐστίες Διανομῆς», σπίτια συνεργατῶν.

«Ἐκτός ἀπό τήν Ἀθήνα καί τόν Πειραιᾶ, στίς ἐπαρχιακές πόλεις πού ὑπέφεραν ἀπό λιμό, οἱ συνεργάτες τῆς Ἰδίας χριστιανικῆς κινήσεως ὀργάνωσαν ἐκεῖ ἀντίστοιχη μέ τήν Λογία προσπάθεια». Τεράστιο ἔργο ἔγινε στή Μακεδονία μέ κέντρο τή Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ ὀνομάστηκε, «*Συσσίτια τῶν Κατηχητικῶν*».

10. Οἱ Ἀχθοφόροι τῆς Ἀγάπης

Ἡ Μοῦσα ή χιλιόφωνη τραγοῦδησε τούτους τούς «*Αχθοφόρους τῆς Ἀγάπης*» μέ στίχους λυρικούς κι ἐγκάρδιους: «...*Παιδιά γλυκά, χαρούμενα/.../ἐδῶ δυό λόγια χάριζαν,/λίγο ψωμί*

(6) Χρονικό σελ. 32.

ἐκεῖ/καί τό ψωμί τους «ἐκ τῶν πέντε ἄρτων»/ἦταν/τά λόγια τους ἀγάπης μουσική...//Ποιός δέν ἀντάμωσε τ' ἀγγελικά παιδιά,/μέ τό χρυσό τό μήνυμα;/Από τοῦ Ἑβρου τά χωριά/ὡς κάτου κεῖ, στήν Κρήτη,/καί ποῦ δέν τῶφεραν;/Σέ ποιά τρισκότεινη καρδιά;/Σέ ποιό τυφλό, ἀνήλιαγο κι ἐρημωμένο σπίτι;» (Ραψωδία, σελ. 60).

11. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρῦσανθος, πού εἶχε ἀρνηθεῖ νά ἐνδώσει στίς πιέσεις τοῦ Κατακτητῆ, νά τόν ὑποδεχθεῖ στίς πύλες τῆς Ἀθήνας καί νά τοῦ παραδόσει τήν Πόλη, εἶχεν ἐξοστρακιστεῖ. Ἐκλέγεται νέος Ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἀπό Κορινθίας Δαμασκηνός Παπανδρέου.

Ὁ Χρῦσανθος δέν παροπλίζεται ἐθνικά καί πνευματικά. «Συμμετέχει στήν ἐθνική ἀντίσταση καί προεδρεύει μιᾶς μικρῆς ἐθνικῆς ἐπιτροπῆς» καί μέ ἀσύρματο, πού εἶχε στό ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ του στήν Κυψέλη, ἐρχότανε σ' ἐπαφή μέ τήν ἐξόριστη κυβέρνηση στό Λονδίνο καί στό Κάιρο.

Σχεδόν καθημερινά οἱ Ἀχθοφόροι τῆς Ἀγάπης ἀνηφόριζαν ἀπό τό Καρύτση 14 στήν Κυψέλη καί τοῦ ἔφερναν φαγητό ἀπό τήν «μερίδα τῆς ἀγάπης».

Μέ κατοχικό διάταγμα (ἀριθμ. 776) ἰδρύεται στίς 5 Δεκεμβρίου 1941 ὁ «Ἐθνικός Ὄργανισμός Χριστιανικῆς Ἀλληλεγγύης» (Ε.Ο.Χ.Α.), πού ἔχει τήν εὐθύνη γιά τήν πρόνοια τῶν ἀνάξιοπαθόντων. Ὁ Ε.Ο.Χ.Α. μέ κρατική στήριξη, ὀργανώνει συσσίτια, ἰδρύει παιδικές ἐστίες καί δίκτυο ἱατροφαρμακευτικῆς περίθαλψης. Συνεργάζεται μέ τόν Διεθνή Ἐρυθρό Σταυρό.

12. Οἱ δυό πυλῶνες

Στό Καρύτση 14 συνεχίζεται ἡ μερίδα τῆς ἀγάπης καί τό χωρίς τυμπανοκρουσίες χριστιανικό ἔργο. Τοῦτο τό ἔργο βασίζεται σέ δυό πυλῶνες, πού προὔπληξαν τῆς Κατοχῆς καί τοῦ Δεύτερου Μεγάλου Πολέμου: Ὁ πρῶτος ἦταν ἡ Ἀδελφότητα θεολόγων «Ἡ Ζωή», πού μέ προϊστάμενο τόν χαρισματικό Ἀρχιμανδρίτη π. Σεραφεῖμ Παπακώστα συνδέθηκε καί συνεργάστηκε μέ τόν δεύτερο, «τήν ομάδα τῶν Ἀκτίνων»⁽⁷⁾. Ἡ συνεργασία αὐτή, πού βασιζόταν στήν βαθιά χριστιανική πίστη, ἔφερε πολλαπλασίους καρπούς.

13. Κολαστήρια καί ἐκτελέσεις

Μετά τό λιμό ἦρθαν τά κολαστήρια καί οἱ ἐκτελέσεις. Στό νεοκλασικό μέγαρο τοῦ Φ/Σ. «Παρνασσός» στήν πλατεία Καρύτση, στήν Ἀθήνα, λειτουργοῦσε τό Γερμανικό Στρατοδικεῖο - σφαγεῖο. Πιο πάνω, στήν ὁδὸ Μέρλιν ἦταν τό μεγάλο κολαστήριο ψυχῶν καί σωμάτων. Στά ὑπόγεια του βασάνιζαν τοὺς πατριῶτες. Οἱ τυλφωμένοι ἀπό τό μίσος τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ἄνδρες τῶν S.S. ξέσπαγαν στ' ἀνυπεράσπιστα κορμιά. Οἱ πατριῶτες δέν λύγιζαν εὐκολα.

Ἡ Μοῦσα μᾶς διέσωσε τίς ἥρωικές στιγμές τῶν πατριωτῶν: *«Mein Lieber Fritz, ἄδικα περιμένεις./Θά κουρασθεῖς μέ μένα, δέ λυγίζω/ὅ,τι καί νά μοῦ*

(7) Χρονικό ὁ.π. σελ. 18. Σημ. Περισσότερα γιά τήν ἱδρυση καί τὴ δράση τῆς Ε.Ο.Χ.Α. στό δοκίμιο τοῦ κ. Βασ. Κ. Σταθάκη «Τὰ δεινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ στήν κατοχή καί ὁ Δαμασκηνός» - Ἱστορικά Δοκίμια, ἐκδ. «Δαμασκός» 2008, σελ. 217 κ.ε.

πείς δέ θά προδώσω/ὅ,τι κι ἂν σκαρ-
φιστεῖς δέν τό φοβάμαι/μήτε τό πά-
τημα τῆς μπότας σου/στά δάχτυλά
μου,/μήτε καί τοῦ τσιγάρου σου τό
σβήσιμο/στό μέτωπό μου./κι ἂν πείς
γιά τό ντουφέκι,/πού ἐσύ τρέμεις μονά-
χα στ' ἄκουσμά του,/διόλου δέν τό φο-
βάμαι./.../Ἐσύ πού ὅλα τά ξέρεις/
φαίνεται πώς δε τό μαθες ἀκόμα/πώς
πᾶνε χρόνια τώρα/πού πέθανε ὁ θάνα-
τος/στήν Ἱερουσαλήμ...». (Αντώνης
Ζαχαρόπουλος, ὁδός Μέρλιν 1943, ἀπό
τή συλλογή «Χιονάνθρωποι», Ἀθήνα
1951).

14. «Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου»

Στίς μαῦρες ὥρες τῆς Κατοχῆς, πού
«ὅλα τά 'σκίαζε ἡ φοβέρα/καί τά πλά-
κωνε ἡ σκλαβιά», ἡ ομάδα τῶν Ἀκτί-
νων δούλευε ἀσταμάτητα, νά ῥθει ἡ
Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί στήν Ἑλλη-
νική Πατρίδα. Ἐτοίμασε τή «Διακήρυ-
ξη» πού μετά τήν Ἀπελευθέρωση κυ-
κλοφόρησε ἀπό τήν μιά στήν ἄλλη ἄκρη
τῆς Ἑλλάδος σέ χιλιάδες ἀντίτυπα.

Τό συμβολικό ποίημα τοῦ Γ. Βερίτη,
«Τά Κάλαντα τῆς Σκλαβιάς», πού ὁ
ἴδιος τραγούδησε μέ ομάδα φοιτητῶν
στούς παγωμένους δρόμους τῆς σκλαβο-
μένης Ἀθήνας, ἔπαιρνε τώρα ἄλλες
διαστάσεις. Τίς διαστάσεις μιᾶς πνευ-
ματικῆς ἐπανάστασης, ὅπου τό Πνεῦμα
θά κυριαρχοῦσε στήν ὕλη! Ὅπου ἡ
«νεοελληνική χριστιανική ἀνοιξη»⁽⁸⁾ θά
ἦταν μιὰ πραγματικότητα.

(8) Ἀθ. Κοτταδάκη «Νεοελληνική χριστιανι-
κή ἀνοιξη: ἐπεκτάσεις καί προοπτικές». Περιο-
δικό «Ἀνάπλασις», τ. 442, Ἰούλιος - Αὐγου-
στος 2009, σελ. 104-109.

Τό πνεῦμα καί ἡ οὐσία τοῦ Μεγάλου
Ἐπους, ὅσο κι ἂν ξεχάστηκαν, ἔμειναν
ζωντανά στό ἐλληνικό ὑποσυνείδητο.
Καί κάποτε θά ἔρθουν στήν ἐπιφάνεια.

Τό ἐγχείρημα δέν εἶν' εὐκολο. Κι ὁ
νεοελληνικός ἀμοραλισμός ἔκδηλος.
Ἀλλά ἡ Μούσα ἐπιμένει: «...Ὅμως, θά
ῥθει καί πάλι ἡ «Εἰρήνη»/τό σπασμένο
σπαθί γιά δρεπάνι ν' ἀδράξει./καί ὁ
κόσμος νά δεῖ μιὰ γαλήνη./«Νέους κό-
σμους» στή γῆ νά χαράξει». (Εἰρήνη,
Ἰωanna Μυστρά).

Νά! «Οὔτοι ἐν ἄρμασι καί οὔτοι ἐν
ἵπποις!» Ὅμως, «τίς Θεός μέγας ὡς ὁ
Θεός ἡμῶν»!... Λοιπόν, «ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Θεοῦ» θά μποῦμε στό νέο ἀγῶνα.

15. Ἀντί Ἐπιλόγου

Ἀντί γιά ἐπίλογο θά κλείσουμε μέ
κάποιους στίχους τοῦ Ἀγγελοῦ Σικε-
λιανοῦ μπροστά στό φέρετρο τοῦ Κωστή
Παλαμᾶ, πού πέθανε στήν Ἀθήνα τό
1943, κι ἔγινε ἡ κηδεῖα του πάνδημο
συλλαλητήριο καί κραυγή ἐναντίον τοῦ
κατακτητῆ: «...Σ' αὐτό τό φέρετρο ἀ-
κουμπᾶ ἡ Ἑλλάδα!.../Ἡχῆστε οἱ σάλ-
πιγγες... καμπάνες βροντερές/δονῆστε
σύγκορμη τή χώρα, πέρα ὡς πέρα.../
βόγγα, παιάνα! Οἱ σημαῖες οἱ φοβερές,
στῆς λευτεριᾶς ξεδιπλωθῆτε τόν ἄερα!».

Ναί! ἡχῆστε οἱ σάλπιγγες! Ἡ ψυχὴ
τοῦ Μεγάλου Ἐπους ἐνώθηκε μέ τήν
ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας! Κι ὁ ποιητής λέει,
πώς θά ξανακαρπύσει ἡ ἐλιά στήν Ἀ-
κρόπολη τῆς Ἀθήνας. Θά ξαναλάμψει
ὁ Παρθενώνας. Καί ἡ φωνὴ τοῦ Παύ-
λου θά ξανακουστεῖ στό Ναό τῆς Δι-
καιοσύνης καί τῆς Δημοκρατίας ἐκεῖ
στόν ἱερό βράχο τοῦ Ἀρείου Πάγου.
Ἡχῆστε οἱ σάλπιγγες! Ἡχῆστε!...

ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΕΠΕΤΕΙΟΙ

Κουβεντιάζοντας για τόν έορτασμό ιστορικών επετείων, ό συνομιλητής μου μέ ρώτησε:

– Μά δέν βαρεθήκατε, κάθε χρόνο, νά γιορτάζετε τά ίδια πράγματα;

– Έσύ δέν βαρέθηκες, κάθε χρόνο, νά γιορτάζης τήν όνομαστική σου έορτή, τά γεννέθλιά σου, τόν γάμο σου, τίς γιορτές καί τά γεννέθλια τών παιδιών σου; Είπες ποτέ: «Δέν θά ξαναεορτάσω;». Κι αν τό πής έσύ γιατί γέρασες ή άκόμη γιατί δέν βρίσκεις καί τόσο σπουδαίο τό γεγονός της επί γής παρουσίας σου, οι άλλοι, οι δικοί σου, αυτοί για τους όποιους ή παρουσία σου λέει κάτι, αυτοί οι όποιοι σέ αγαπούν, θά σοϋ τό θυμίσουν μέ μιá θερμή ευχή, μέ ένα δώρο, μέ μιá εκδήλωσι της αγάπης τους. Κι όσο κι αν δέν σέ συγκινούν οι έορτασμοί, όλα αυτά θά σέ συγκινήσουν. Εάν λοιπόν γιορτάζουμε τίς προσωπικές μας επετείους, δέν πρέπει νά γίνεται τό ίδιο καί για τίς επετείους του Έθνους μας;

Ό συνομιλητής μου μέ άκουγε σκεπτικός. Καί έγώ συνέχισα: Ίδιαίτερα όταν πρόκειται για επέτειο, όπως αυτή του 1940, όταν τά ευρωπαϊκά κράτη, τό ένα μετά τό άλλο ύποδουλώνονταν στόν Άξονα άμαχητί ή σχεδόν άμαχητί, ενώ ή Ελλάδα προτίμησε τόν πόλεμο μέ τήν άνοπλη Ίταλία τών σαράντα εκατομμυρίων καί οι νίκες άκολουθοϋσαν ή μία τήν άλλη. Καί θά υπέγραφε ειρήνη ως ήττημένη, εάν δέν μās επέτιθετο εκ τών όπισθεν ή Γερμανία τών όγδόντα εκατομμυρίων, μέ τήν όποία πολεμήσαμε παλληκαρίσια. Καί όταν ό άγώνας ήταν πιά μάταιος καί βγήκαν

άπό τό Ρούπελ οι τελευταίοι μαχηταί, οι Γερμανοί τους παρουσίασαν όπλα καί ό άξιωματικός τους τους παρασημοφόρησε, τιμώντας τήν παλληκαριά τους. Άλλά δέν ήταν μόνον αυτά. Ό πόλεμος της Ελλάδος, τόσους μήνες, έπηρέασε τήν έκβασι του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καί τήν τελική ήττα του Άξονος, κατά τήν όμολογία του ίδιου του Χίτλερ.

Πώς λοιπόν νά μήν έορτάζωμε τήν επέτειο του έλληνοϊταλικού πολέμου του 1940, ως ένδοξη επέτειο της ιστορίας μας; Πώς νά μήν άναπολοϋμε τά παλληκάρια εκείνα, πού έσπευδαν στό μέτωπο τραγουδώντας, σάν νά πήγαιναν σέ πανηγϋρι; Πώς νά μήν στρέφεται ευλαβικά ή σκέψι μας στήν Παναγία μας πού άναμφισβήτητα μās βοήθησε στόν άνισο εκείνο άγώνα; Κι αν υπάρχουν μερικοί πού άμφισβητοϋν τό θαϋμα της Παναγίας, δέν μπορεί κανείς νά άμφισβητήσει τό θαϋμα της ήτας του πανίσχυρου καί άάνοπλου Ίταλικού Στρατου καί της πανίσχυρης Ίταλικής άεροπορίας, άπό μιá χοϋφτα Έλλήνων στρατιωτών μέ λιανοτούφεκα. Θαύματα καί τά δυό. Τό ένα, θαϋμα της πίστεως. Άναμφισβήτητο. Τό άλλο, θαϋμα της ελληνικής παλληκαριάς.

Σήμερα, εκείνοι πού ευεργετήθηκαν άπό τίς λαμπρές νίκες καί τίς αίματηρές θυσίες του ελληνικού στρατου, τά έχουν ξεχάσει όλα. Καί μās άποδίδουν αντί του μάνα χολήν. Όμως δέν τά ξεχνά ή άδέκαστη ιστορία, όσο κι αν κάποιοι προσπαθοϋν νά τήν διαστρεβλώσουν «τοίς κείνων χρήμασι πειθόμενοι». Για τους Έλληνες, ή 28^η Οκτωβρίου 1940 θά είναι ή μεγάλη ήμέρα της νεώτερης ιστορίας μας.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ ΜΑΣ

Ἡ λέξις κρίσις ἔχει πολιτογραφηθεῖ σέ εὐρεῖα κλίμακα στό καθημερινό λεξιλόγιο τῶν καιρῶν μας. Κρίσις οἰκονομική, κρίσις πολιτική, κρίσις στήν παιδεία, κρίσις θεσμῶν. Καί ὅλες αὐτές οἱ ἐπί μέρους κρίσεις ἀποτελοῦν εἰδικώτερες ἐκδηλώσεις ἐνός γενικωτέρου φαινομένου, ποῦ ἀνάγονται σέ μία ἠθική, πνευματική κρίσις.

Ἀφορμή γιά τίς σκέψεις αὐτές δίνει ἓνα σχετικά πρόσφατο γεγονός ἀπό τήν δημόσια ζωή τοῦ τόπου μας καί τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης μέ τήν εὐκαιρία τῶν εὐρωσεκλογῶν τῆς 5^{ης} Ἰουνίου ἐ.ἔ. καί εἰδικώτερα ἀπό τήν σημειωθείσα πρωτοφανή ἀποχή τῶν πολιτῶν ἀπό τίς κάλπες τόσον στήν χώρα μας, ὅσον καί τίς χῶρες τῆς Εὐρώπης.

Ζήτημα βαθειᾶς κρίσεως ἐμπιστοῦνης τῶν πολιτῶν ἔναντι τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καί τῶν ἐκφραστῶν αὐτοῦ, δηλαδή τῶν πολιτικῶν, ἐρμηνεύεται ἀπό τοὺς πολιτικούς σχολιαστές τό φαινόμενο αὐτό.

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι τό γεγονός ὅτι, στήν πολιτική ἀντιδικία τῶν κομμάτων χρησιμοποιοῦνται ἐπιχειρήματα καί κριτήρια ἠθικῶν κανόνων, μόνον καί μόνον γιά τήν δημιουργία ἐντυπώσεων, ἐνῶ στήν πράξι οἱ ἐπικαλούμενοι αὐτά δέν εἶναι πρόθυμοι νά τά ἐφαρμόσουν.

Κάθε εἶδους διευκολύνσεις καί πελατειακές συμπεριφορές ἔχουν νομιμοποιηθεῖ ἠθικά στήν πράξι, ἐνῶ ἡ ἐπιτυχία ἀντιμετωπίζεται συχνά ὡς ἐξαιρετική ἱκανότητα, ἀκόμη καί ἐάν ἐπῆλθε μέ ὄρους ἀναξιοκρατίας. Δημιουργεῖται ἔτσι μία σύγχυση, σκόπιμα πολλές φορές, γιά τό τί εἶναι σωστό ἢ λάθος ποῦ βρίσκεται τό δίκαιο καί ποῦ τό ἄδικο, τί ἐνώνει τό ἄτομο μέ τό συλλογικό συμφέρον, πῶς ὀρίζεται ὁ κοινωνικός πολιτισμός, ποιές ἀξίες ἐπιζητοῦμε καί θαυμάζουμε, τί κόσμο τελικά ἐπιζητοῦμε νά παραδώσουμε στά παιδιά μας. Αὐτή ἡ σύγχυση, ἠθελημένη καί μή, ἔναντι τῶν πραγμάτων αὐτῶν εἶναι μιᾷ ἐκδήλωσις τῆς γενικώτερης πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ποῦ στερεῖται κατὰ πλειοψηφία νοήματος ζωῆς, ἐκεῖνο τό ὅποιο ἐξασφαλίζει ἡ χριστιανική πίστις.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ

Οἱ κάτοικοι τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀριθμοῦνται στίς ἡμέρες μας στά τριακόσια ἑκατομμύρια περίπου, ἡ ἀπώτερη καταγωγή τῶν ὁποίων εἶναι καί ἀπό τίς τρεῖς ἡπείρους τοῦ παλαιότερα γνωστοῦ κόσμου. Στήν ποικιλία τῶν λαῶν ποῦ ἀποτελοῦν τόν σημερινό πληθυσμό τῶν ΗΠΑ προστίθεται καί ἡ ποικιλία τῶν δηλωμένων θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν στήν χώρα

αυτήν, πού ἀριθμοῦν καί αὐτές χιλιάδες διαφοροποιημένες θρησκευτικές ομάδες. Μέσα σέ αὐτές τίς θρησκευτικές ομάδες ἡ πολυπληθέστερη εἶναι οἱ πιστοί τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, μέ ἐξήντα ἑκατομμύρια μελῶν καί τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ πέντε ἑκατομμύρια πιστούς. Ὅμως ὑπάρχει ἓνας πολύ μεγάλος ἀριθμός ἀνθρώπων —τούς ὑπολογίζουν σέ ἐξήντα ἑκατομμύρια— πού εἶναι ἀνένταχτοι σέ οποιαδήποτε χριστιανική ὁμολογία καί οἱ ὅποιοι κατὰ κανόνα δέν εἶναι ἄθεοι συνειδητά, ἀλλά θρησκευτικά ἀδιάφοροι. Τό γεγονός αὐτό, δηλαδή ἡ ἀποσπασματική τάση καί ἡ κατάρτιση σέ μικρότερες ομάδες, ἔχει τίς ρίζες της καί φαίνεται νά εἶναι δέσμια μιᾶς ἀτομοκρατικῆς ἀντιλήψεως ἐκκλησιολογικά.

Τά συμβαίνουνται στίς ΗΠΑ δέν εἶναι ξένα καί γιά ὅσα παρατηροῦνται καί στόν τόπο μας.

Στρατευμένη ἀθεΐα, ὅπως ἐκείνη πού συνδέεται μέ μαρξιστικῆς ιδεολογίας πολιτικές ὁργανώσεις, ἔχει ἐκ τῶν πραγμάτων ἀτονίσει. Ἐχει ὅμως, στό ὄνομα τῆς ἐλευθέρως διακινήσεως τῶν ιδεῶν, μέ τήν ἐκδοση σέ μετάφραση βιβλίων συγχρόνων ἀθέων διανοητῶν, ὅπως τοῦ Ρίτσαρντ Ντόκινς, Ντάνιελ Ντένιτ, Σάμ Χάριε καί Μισέλ Οὐφρέ, μιᾶ ιδεολογική ἐπιρροή καί στόν τόπο μας. Αὐτή ἡ ἐπίδραση μπορεῖ νά μὴν ἔχει ἐντυπωσιακές ἐξωτερικές ἐκδηλώσεις ὑποθάλλει ὅμως τό κλίμα τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, τό ὅποιο ἔχει ἐπίδραση στίς νεώτερες γενεές.

Τό γεγονός αὐτό θά πρέπει νά ἀφυπνίσει τοὺς πιστοὺς καί νά τοὺς διδά-

ξει πού πρέπει νά στρέψουν τήν ἀγωνιστική τους προσοχή. Ὅχι νά κατατρίβονται σέ μωρὰς ζητήσεις καί ἔρεις καί μάχας νομικὰς καί ἐνδοχριστιανικῆς ἀντεγκλήσεις, ἀλλά νά ἀποδοθοῦν σέ ἓναν ἱερό ἀγῶνα γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ ἀθεϊστικοῦ κατακλυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τόν πολιτισμό μας^(*).

ΠΡΟΣΕΥΧΟΜΕΝΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ

Ἐνα ἀπό τὰ σημαντικότερα ἐπιτεύγματα στήν διαχρονική πορεία τῶν ἱατρικοβιολογικῶν ἐπιστημῶν θεωρεῖται ἡ ὀλοκλήρωση τῆς μελέτης τοῦ ἀνθρωπίνου γονιδιώματος. Ἐνα γεγονός τό ὅποιο κατὰ γενική παραδοχή θά ἐπηρεάσει τήν ὑγεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σέ ὅλες τίς μελλοντικές γενεές.

Εἶναι ἓνα ἐπίτευγμα τῆς ἐπιστήμης πού ἀπαίτησε τήν διάθεση ἑκατομμυρίων ὥρῶν ἐργασίας, τήν ἐπίπονη προσπάθεια ἑκατοντάδων διακεκριμένων ἐπιστημόνων καί τήν συνεπικουρία ἑνὸς ἀρτίου τεχνολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ κυρίως ἀπὸ ἠλεκτρονικούς ὑπολογιστές. Ἐπικεφαλῆς τῆς πολυμελοῦς αὐτῆς ομάδας ἐπιστημόνων διαφόρων γνωστικῶν ἀντικειμένων ἦταν ὁ Dr Francis Collins. Ἐνας λαμπρὸς ἐπιστήμονας, ἓνας εὐφυῆς ἐρευνητής, ὁ ὁποῖος στὰ ἀρχικά στάδια τῶν σπουδῶν του καί τῆς ἐπιστημονικῆς του σταδιοδρομίας ἦταν ἀγνωστικιστής καί ἀργότερα ἄθεος. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός μετὰ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἐρευνη-

(*) Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη: «Ποῦ πηγαίνει ὁ πολιτισμός μας» σελ. 155 ἐκδόσεις Συζήτηση - Ἀθήνα.

τικού του έργου κατέγραψε και την δική του έσωτερική αναζήτηση και πορεία από τον αγωνιστικισμό προς την πίστη στον Θεόν σε ένα βιβλίο με τον τίτλο: «**Η γλώσσα του Θεού**»^(*).

Όταν του άνετέθηκε από τό Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν ή ευθύνη για την όντως σημαντική έρευνα για την αποκρυπτογράφηση του γενετικού κώδικα του άνθρωπίνου γονιδιώματος ό Fr. Collins άντιμετώπισε κατ' άρχήν την υπόθεση αυτήν μέ κάποιον σκεπτικισμό. Έπ' αυτού άναφέρει ό ίδιος: «Άν πετύχαινε τό σχέδιο αυτό οί συνέπειες για την ιατρική έπιστήμη θά ήταν άνευ προηγουμένου. Ός ένας πού πιστεύει στον Θεόν, μήπως ήταν αυτή μία από αυτές τίς στιγμές όπου κάπως είχα κληθεί νά παίξω ένα μεγαλύτερο ρόλο στό νά κατανόησουμε τον έαυτό μας; Μήπως ήταν μιá ευκαιρία νά διαβάσουμε την γλώσσα του Θεού, νά προσδιορίσουμε τίς βαθύτερες λεπτομέρειες για τό πώς οί άνθρωποι έλαβαν ύπαρξη; Μπορούσα νά φύγω μακριά; Ήμουνά πάντοτε δύσπιστος σε αυτούς πού ισχυρίζονται ότι άντελήφθησαν τό θέλημα του Θεού σε τέτοιες στιγμές, αλλά ή έπιβλητική σημασία αυτής της περιπέτειας και οί ένδεχόμενες συνέπειες για τίς σχέσεις του άνθρωπίνου γένους μέ τον Δημιουργό δέν μπορούσαν νά άγνοηθούν».

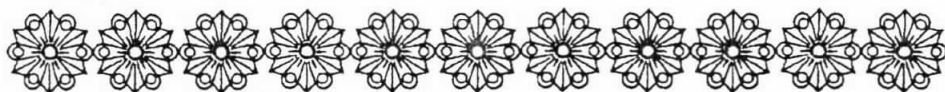
Μέ αυτήν την έσωτερική διάθεση ένα απόγευμα του Νοεμβρίου του έτους

1992 σε μία μικρή έκκλησία στην Βόρειο Καρολίνα ό Fr. Collins προσεúθηκε στον Θεόν ζητώντας καθοδήγηση πάνω σε αυτήν την απόφαση. «Δέν άκουσα τον Θεόν νά μιλάει —πράγματι δέν είχα ποτέ τέτοια έμπειρία— αλλά μέσα σε αυτές τίς ώρες, πού κατέληξαν σε μία ακολουθία έσπερινού πού δέν είχα προβλέψει, μία γαλήνη ήλθε μέσα μου. Λίγες ήμέρες αργότερα δέχθηκα την πρόταση». Άκολούθησαν επίπονες έργασίες και έρευνες για μιá δεκαετία από 2000 έπιστήμονες πού είχε ως άποτέλεσμα τό αξιόλογο αυτό κατόρθωμα, πράγμα τό όποιο —για την άποψη του Fr. Collins— θά θεωρείται για χίλια χρόνια από τώρα σαν ένα από τά μεγαλύτερα έπιτεύγματα του άνθρώπου. Καί συμπεραίνει: «Γιά μένα ως πιστό, ή ανακάλυψη της σειράς του άνθρωπίνου γονιδιώματος είχε μιá πρόσθετη σημασία. Αυτό τό βιβλίο ήταν γραμμένο στην γλώσσα του D.N.A. μέ την όποία ό Θεός μίλησε στη ζωή για νά υπάρξει. Αίσθάνθηκα μιá έπιβλητική αίσθηση δέους αναδιφώντας αυτό τό σπουδαιότερο από όλα τά βιολογικά κείμενα. Έν τούτοις είναι γραμμένο σε μιá γλώσσα πού καταλαβαίνουμε πολύ λίγο και θά πάρει δεκαετίες, αν όχι αιώνες για νά καταλάβουμε τίς οδηγίες του, πάντως είχαμε διασχίσει μιá μονόδρομη γέφυρα και μπήκαμε σε ένα τελείως καινούργιο πεδίο».

Μέ όσα προηγουμένως εξετέθησαν ό Fr. Collins προστίθεται στην χορεία των προσευχομένων μεγάλων έπιστημόνων οί όποιοι άνοιξαν λεωφόρους στον τομέα των άνθρωπίνων γνώσεων.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

(*) Τό βιβλίο αυτό έκκυκλοφορήθηκε τό περασμένο καλοκαίρι σε μετάφραση του κ. Θρασυβούλου Κετσέα και έπιστημονική έπιμέλεια των κ.κ. Παν. Καραγιαννάκου και Ήλία Κατσούφη.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ο ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ!

Ο έντονος κλυδωνισμός του έντυπου Τύπου σέ όλο τόν κόσμο συνεχίστηκε μέ άμείωτους ρυθμούς κατά τούς τελευταίους μήνες. Παραδοσιακές έφημερίδες άντιμετωπίζουν τή λαίλαπα τής διεθνούς οίκονομικής κρίσης καί τής ταχύτατης έξάπλωσης τών ήλεκτρονικών μέσων ένημέρωσης μέ προβληματισμό, άπολύσεις, συρρίκνωση, άκόμη καί μέ τό ένδεχόμενο νά άναστείλουν τή λειτουργία τους.

Στή Βρετανία ή άρχαιότερη κυριακάτικη έφημερίδα τού κόσμου, ό Observer πού ίδρύθηκε τό 1791, ξεετάζει σοβαρά νά άντικαταστήσει τήν έκδοσή του μέ ένα έβδομαδιαίο περιοδικό πού θά κυκλοφορεί κάθε Πέμπτη, έκτιμώντας ότi οι οίκονομικές ζημιές τής σημερινής μορφής του είναι πλέον δυσβάστακτες για τήν φιλανθρωπική όργάνωση Scott, πού τόν έκδίδει.

Στίς Η.Π.Α. οι σημαντικές μειώσεις τών μισθών τού προσωπικού διέσωσαν προσωρινά τήν Boston Globe, ένώ ή Washington Post έξακολουθεί νά καταγράφει μεγάλες ζημιές για δεύτερη χρονιά, άφου ή ήμερήσια κυκλοφορία της συρρικνώθηκε κάτω άπό τά 650.000 φύλλα, επίδοση πού άποτελεί ιστορικό χαμηλό για τήν έφημερίδα αυτή.

Παράλληλα, φαίνεται ότi ή έφημερίδα - έμπόρευμα, δηλαδή ή έφημερίδα πού περιτυλίγει δώρα (dvd, cd, βιβλία, άξεσουάρ κ.λπ.), άρχίζει νά φτάνει στό τέλος της, άφου συγκινεί όλο καί λιγότερους άγοραστές - άναγνώστες. Έτσι δικαιώνονται όσοι πίστευαν άκράδαντα ότi ή μετάλλαξη τών έφημερίδων άπό μέσα ένημέρωσης σέ πωλητές προϊόντων μόνο πρόσκαιρα θά βοηθούσε στήν επίβυσή τους.

Ποιό φαίνεται λοιπόν νά είναι τό μέλλον τού παραδοσιακού έντυπου Τύπου; Κάποιοι, όπως ό έκδότης τής International Herald Tribunes Stephen Dunbar Johnson, έκτιμούν ότi ή κρίση είναι μιá ευκαιρία για νέα άρχή: «Πιστεύω ότi ή ποιοτική δημοσιογραφία θά είναι σέ πρώτη ζήτηση στό άμεσο μέλλον. Οι νέοι άνθρωποι έρχονται στήν ποιοτική δημοσιογραφία, άπλως άπό άλλο δρόμο, τό Διαδίκτυο».

Άλλοι πάλι, όπως ό πρωθυπουργός τής Γαλλίας Nicola Sarkozy, προσφέρουν δωρεάν συνδρομές στήν έφημερίδα τής προτίμηση τους: κάθε Γάλλος νέος, ήλικίας 18 έως 24 έτών, μπορεί νά έγγραφεί δωρεάν για ένα χρόνο σέ όποια έφημερίδα επιθυμεί. Τό μέτρο αυτό θά κοστίζει στή γαλλική κυβέρνηση 5 εκατομμύρια ευρώ μέ στόχο νά προσελκύσει 750.000 νέους άναγνώστες.

Υπάρχουν όμως και εκείνοι που επιχειρούν με κάθε τρόπο να βελτιώσουν τα οικονομικά των έφημεριών τους. Η εκδότρια της Washington Post Catherine Weymouth οργάνωσε στο σπίτι της 11 δείπνα, στα όποια Άμερικανοί επιχειρηματίες είχαν την ευκαιρία να συναναστραφούν με στελέχη της προεκλογικής καμπάνιας του Barack Obama, έναντι άδρου «είσιτηρίου» που κατέληξε στα ταμεία της οικονομικά δοκιμαζόμενης έφημερίδας!

Στή Βρετανία κάποιοι επέλεξαν και ανήθικους τρόπους για να αποκτήσουν αποκλειστικά ρεπορτάζ και εξώφυλλα. Οι έφημερίδες Sun και News of the World κατηγορήθηκαν ότι υπέκλεπταν τις τηλεφωνικές συνομιλίες πολιτικών, επιχειρηματιών και καλλιτεχνών για να παρουσιάσουν τό περιεχόμενό τους ως «αποκλειστικότητα».

Αλλά και στή χώρα μας νωπές είναι ακόμη οι αναμνήσεις από την απίστευτη απάτη των έφημερίδων Βήμα, Έθνος, Έλευθεροτυπία και Έλεύθερος Τύπος, που δημοσίευσαν τόν Ιούνιο ρεπορτάζ από τή συνάντηση Καραμανλή - Έρντογάν με άφορμή τά εγκαίνια του Νέου Μουσείου Ακρόπολης, μιά συνάντηση που δέν έγινε ποτέ γιατί ό Τουρκός πρωθυπουργός δέν ήρθε τελικά τότε στήν Ελλάδα!

Χρειάζεται λοιπόν δυναμική προσπάθεια, δημοσιογραφική ποιότητα, καινοτόμες λύσεις και προπαντός ειλικρινής αντιμετώπιση του προβληματικού μέλλοντος των έφημερίδων διεθνώς, ώστε νά ξαναβρεί ό παραδοσιακός Τύπος τή δεσπόζουσα θέση που κατείχε στο στερέωμα τής παγκόσμιας ενημέρωσης.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Γιά άλλη μιά φορά ή επίκαιρότης μās επεφύλαξε ένα ακόμη κροῦσμα επίθεσως κατά τής χριστιανικής πίστεως και τής ιστορίας του Χριστιανισμού. Σέ (υποτίθεται) ενημερωτικό βίντεο γιά τήν διατήρησι του Παρθενώνος κατά τήν διάρκεια των αιώνων, ό (προοδευτικός) σκηνοθέτης ήθέλησε μέ έμμεσο τρόπο νά κατηγορήσει τους χριστιανούς ως δήθεν καταστροφείς του μνημείου του Παρθενώνος μέ τήν μετατροπή του σέ χριστιανικό ναό! Η επίμαχος σκηνή (δώδεκα δευτερολέπτων επί συνόλου ενός λεπτού) άφηρέθη άρχικώς μέ έντολή του Έπουργού Πολιτισμού και σύμφωνο γνώμη του Διευθυντού του Μουσείου Ακροπόλεως, γιά νά επανέλθι μετά τόν ώργανωμένο σάλο και τήν λυσσαλέα αντίδρασι των «προοδευτικών» δυνάμεων τής χώρας μας, οι όποιες κατηγορήσαν έμπλοκή και παρέμβασι τής Έκκλησίας γιά τήν «λογοκρισία» αυτή.

Τό αντιχριστιανικό μένος του δημιουργού αυτού του βίντεο, αλλά και των υποστηρικτών του, παραθεώρησε όχι μόνον τήν ιστορική αλήθεια, αλλά και τήν κοινή λογική. Δικαίως, λοιπόν, έπεκρίθη αυτή ή στάσις από διανοούμενους, οι όποιοι έχουν γευσι τής έλληνορθοδόξου παραδόσεως του λαού μας.

Στήν επίμαχο σκηνή ενεφανίζοντο ρασοφόροι, οι όποιοι κατέστρεφαν μέρος τής μετόπης του Παρθενώνος γιά νά υψώσουν στήν θέσι της τό σύμβολο του Σταυρού. Ό συμβολισμός ήταν ευθύς: ορθόδοξοι κληρικοί καταστρέφουν μνημεία τέχνης και πολιτισμού, γιά νά έγείρουν στήν θέσι τους τά δικά τους θρησκευτικά σύμβολα. Ακόμη κι όταν

μέ διπλωματική άβρότητα ό Διευθυντής τοϋ Μουσείου συνωμίλησε μέ τόν σκηνοθέτη τοϋ βίντεο, ό τελευταίος ένέμεινε στην θέσι του ότι πρόκειται περί ρασοφόρων (δηλ. κληρικών) κι όχι περί χριστιανών γενικώς (δηλ. λαϊκών) τοϋ Ε' μ.Χ. αιώνος. Ή έμμονή αυτή άποδεικνύει ότι τό πάθος καθιστά τόν έμπαθη τυφλό έναντι τής (ιστορικής) αληθείας. Γιατί γνωρίζομε ότι: 1) Τό ράσο ως έξωτερικό ένδυμα τών κληρικών είναι προϊόν τών νεωτέρων χρόνων· καθιερώθη πρός τά τέλη τής όθωμανικής αυτοκρατορίας άπό ένδυμα τών μοναχών ως ένδυμα όλων άνεξαίρετως τών κληρικών. Κατά συνέπεια τήν έποχή, τήν όποία ύποτίθεται ότι έγιναν οί βαρβαρότητες αυτές στόν Παρθενώνα, δέν ύπήρχαν ρασοφόροι! (Βλ. σχετικώς Εϋαγγέλου Σκορδά, «Τό ράσο και ή ιστορία του», έν: http://ereuna-ereuna.blogspot.com/2008_06_25_archive.html). 2) Ή μετόπη, ή όποία ύποτίθεται ότι ύπέστη τούς βανδαλισμούς τών «χριστιανών» γιά τή τοποθέτησι τοϋ συμβόλου τοϋ σταυροϋ, ύπήρχε τό έτος 1674 συμφώνως μέ σχέδιο ξένου περιηγητοϋ. Κατά συνέπεια δέν ύπήρξε τοιοϋτος βανδαλισμός όπως θά «εβόλενε» τόν σκηνοθέτη, τήν έποχή πού αναφέρεται τό βίντεο. 3) Κατά τήν ρητή διατύπωσι κορυφαίων άρχαιολόγων ή μετατροπή τών άρχαιοελληνικών ναών σέ χριστιανικούς ναούς τούς έσωζε άπό τήν παρακμή, τήν φθορά τοϋ χρόνου και τήν χρήσι τών δομικών υλικών τους γιά κατασκευή άλλων άναγκαίων γιά τούς κατοίκους κτηρίων (ιδιωτικών και δημοσίων). Κατά συνέπεια τό γεγονός ότι ό Παρθενών άπό ναός τής Παρθένου Άθηνάς μετετράπη σέ χριστιανικό ναό πρός τιμήν τής Παρ-

θένου Θεοτόκου πρέπει νά εξαίρεται και νά διαφημίζεται ως θετικό κι όχι ως άρνητικό σημείο στην ιστορία τοϋ μνημείου, γιατί κατ' αυτόν τόν τρόπο συνετηρήθη και διεσώθη άπό τήν φθορά τοϋ χρόνου. Περισσότερες έπιστημονικές άποδείξεις μπορεϊ νά βρῇ ό ενδιαφερόμενος άναγνώστης στην ίστοσελίδα Antibaro.gr. Έτσι, θά διαπιστώση ό κάθε καλόπιστος ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση έχομε έμπάθεια και άντιχριστιανικό μένος.

Θεωρούμε ότι σέ κάθε περιστατικό άντιχριστιανικής προπαγάνδας πρέπει νά ύπάρχη ή ύγιής αντίδρασις τών πιστών χριστιανών. Για νά διαφωτίζεται ό άπληροφόρος θεατής ή άναγνώστης και γιά νά μή διαιωνίζονται ιστορικοί «μύθοι» γιά τήν διήθεν καταστροφή τών μνημείων τοϋ άρχαιοελληνικοϋ πολιτισμοϋ άπό (φανατικούς και ζηλωτές) χριστιανούς. Ή συνάντησις τοϋ Χριστιανισμοϋ μέ τόν Έλληνισμό ύπήρξε γόνιμος και καρποφόρος γιά τόν πρώτο και σωτήριος γιά τόν δεύτερο. Ό (έκχριστιανισμένος) Έλληνισμός διεσώθη μέσφ τής έντάξέως του (γλώσσα, γραμματεία, ιδέες, τέχνες) στην ζωή και τήν πίστι τής Έκκλησίας. Τρανό παράδειγμα άποτελεϊ ή ιστορία τών χειρογράφων τών άρχαίων συγγραφέων, ή όποία μάς άποδεικνύει ότι τά κλασσικά κείμενα διεσώθηκαν και διεφυλάχθησαν άπό τήν λήθη και τήν όριστική άπώλειά τους άπό τούς άντιγραφείς τών μοναστηριών, στίς βιβλιοθήκες τών όποίων ύπερτεροϋσαν συχνά τά θύραθεν (δηλ. τά έκτός Χριστιανισμοϋ) βιβλία άπό τά χριστιανικά! Κατ' αυτόν τόν τρόπο οί χριστιανοί μοναχοί τοϋ μεσαίωνος διέσωσαν τήν άρχαιοελληνική γραμματεία.

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Κύριε Διευθυντά,

Πολύ ένδιαφέρον παρουσίασε καί εφέτος τό Φεστιβάλ θρησκευτικής Μουσικής πού οργανώθηκε στήν Πάτμο, τό 9^ο κατά σειράν, από 27 Αυγούστου έως 4 Σεπτεμβρίου.

Τό Φεστιβάλ αυτό μέ θέμα «Ἡ θεία Ἀποκάλυψη τῆς Μουσικῆς» ἀπό τό 2001 πού ξεκίνησε, μέχρι σήμερα, ἔχει καθιερωθεῖ ὡς μία σημαντική καλοκαιρινή μουσική ἐκδήλωση ὑψηλοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου, ὅπως ταιριάζει στό χωρο πού τελεῖται, δηλ. κοντά στό Σπήλαιο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη.

Ὁ Καλλιτεχνικός δ/ντής Ἀλκης Μπαλτάς ἐτόνισε ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη συμμετοχή τοῦ κοινοῦ, ἀλλά καί πνευματική ἀτμόσφαιρα σεβασμοῦ καί εὐλάβειας. Ἔλαβαν μέρος χορωδίες καί ὀρχήστρες Πάτμου, Λάρισας, Ἀθηνῶν μέ ἔργα Μπάχ, Φωρῆ, Περγκολέζι, ἀλλά καί ἀξιόλογοι ἱεροψάλτες μέ βυζαντινοὺς ὕμνους.

Μακάρι ἡ ἱερή πνοή τῆς Πάτμου νά ἐμπνέει γενικώτερα τά καλλιτεχνικά μας δρώμενα.

Μέ ἀγάπη
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΚΟΥΡΑΣ
Οἰκονομολόγος - Ἀθήνα

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τήν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανική Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδός Καρύστη 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 210.32.35.023. Ἐκδότης καί Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Ὑπεύθυνη Τυπογραφείου: Μαρία Κ. Τσινταράκη, Γαμβέττα 12, 106 77 Ἀθήναι, Τηλ. 210.38.05.816. Τιμή τεύχους ΕΥΡΩ 1,50. Ἐτησία συνδρομή, Ἑσωτερικοῦ ΕΥΡΩ 15, Ἐξωτερικοῦ ΕΥΡΩ 30. Ἡ Ἐπιτροπή ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτήν τό δικαίωμα νά μή δημοσιεύῃ ἢ νά συντέμνῃ κατά τήν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιεύόμενα ἢ μή, δέν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καί βιβλιοκρισίαι δέν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2009

Δρος ΦΙΛΟΛΑΟΥ ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΤΡΙΛΟΓΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΩΝ

Ιος ΚΥΚΛΟΣ

(ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΑΘΗΝΑ 2008

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ. Τ. 105 61
ΑΘΗΝΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΣΤΑΘΑΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ 20^ον ΑΙΩΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΑΘΗΝΑΙ 2008